

Ἀμφιετηρὶς Τεσσαρακονταετίας
Καταστατικοῦ Χάρτου
τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Ν. 590/1977)

*Λόγος κατ' ἐντολὴν τοῦ Μακ. Ἀρχιεπισκόπου
Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου Β' ἀνατεθεὶς
καὶ εἰς τὴν Μεγάλην Αἴθουσα τῆς Ἱεραρχίας ἐκφωνηθεὶς
τὴν 9^η Ὀκτωβρίου 2017*

ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΣΥΡΟΥ, ΤΗΝΟΥ, ΚΕΑΣ ΚΑΙ ΜΗΛΟΥ
Κ. ΔΩΡΟΘΕΟΥ

Μακαριώτατε Ἅγιε Πρόεδρε¹,
Σεβασμιώτατοι Συνοδικοὶ Σύεδροι,

Ἡ προφορικὴ ἀνάθεση στὴν ἐλαχιστότητά μου, ἐκ μέρους τοῦ Μακαριωτάτου Προέδρου καὶ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν, θεοτιμῆτου καὶ πολυσεβάστου μοι Κυρίου Ἱερωνύμου Β', νὰ εἰσηγηθῶ στὴν ἀγάπη καὶ τὴν ἐπιεικεία σας περὶ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπὶ τῇ συμπληρώσει τεσσαράκοντα ἐτῶν ἀπὸ τῆς θεσπίσεως καὶ ψηφίσεώς του ὡς Νόμου τοῦ Κράτους, ὑπ' ἀριθ. 590/1977, συμπεπωκότων ἅμα καὶ τῇ 50^ῃ ἀμφιετηρίδι ἀπὸ τῆς εἰσόδου τοῦ Μακαριωτάτου εἰς τὸν Ἱερὸν Κλῆρον, περιποιεῖ δι' ἐμὲ ἰδιαίτερα τιμὴ, γιὰ τὴν ὁποία, Μακαριώτατε, θερμοῶς Σᾶς εὐχαριστῶ!

Ἡ Ἐκκλησία τοῦ Χριστοῦ, Μακαριώτατε καὶ Σεβασμιώτατοι Συνοδικοὶ Σύεδροι Ἀδελφοί, δρᾷ ἐν τῷ κόσμῳ σὲ συγκεκριμένο ἐκάστοτε πολιτικὸ καὶ κοινωνικὸ σύστημα, οἱ σχέσεις Της μὲ τὸ ὅποιο, κατὰ τὴ μακροαίωνα ἱστορικὴ τους ἐξέλιξη ἔλαβαν ὅλες τὶς μορφές, ἀπὸ τὴν ἄκρατη πολιτειακρατία καὶ τὴν ἔνωση Κράτους καὶ Ἐκκλησίας ἕως τὸν πλήρη χωρισμό.

---

1. Ἐξεφωνήθη ἐν τῇ Αἰθούσῃ τοῦ Μεγάλου Συνοδικοῦ, τῇ Δευτέρᾳ, 9^ῃ Ὀκτωβρίου 2017, παρουσία τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου, τῶν Μελῶν τῆς Διαρκoῦς Ἱεράς Συνόδου καὶ ἀπάντων τῶν διακονούντων καὶ ἐργαζομένων εἰς τὰ Γραφεῖα τοῦ Συνοδικοῦ Μεγάρου.

Ειδικότερα στην Ελλάδα, μετά από την Έπανάσταση του 1821 και την δημιουργία, υπό τις γνωστές συνθήκες, του Έλληνικού Κράτους, παρουσιάστηκε ή ανάγκη ρυθμίσεως των σχέσεων Έκκλησίας και Πολιτείας, γεγονός το οποίο προεκάλεσε κατά το παρελθόν συζητήσεις και τριβές, ένιστε έντονες, καθώς ή Έκκλησία της Ελλάδος προσπαθοῦσε νά ἀποτινάξει τὰ δεσμά της Πολιτειοκρατίας, πού Της ἐπεβλήθησαν ἀρχικῶς ἀπό την Βαυαρική Ἀντιβασιλεία και τὰ ὅποια ἐν τέλει διαχρονικῶς και κατὰ τὸ μείζον διευθετήθησαν με τὴν πρὸ τεσσαρακονταετίας ψήφιση τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Έκκλησίας τῆς Ελλάδος, Προεδρεύοντος τοῦ Ἱεροῦ Σώματος τῆς Ἱεραρχίας τοῦ ἀοιδίμου Ἀρχιεπισκόπου Σεραφεῖμ, τοῦ μόνου αὐτοτελοῦς Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς ἐν Ἑλλάδι Έκκλησίας, ὁ ὁποῖος ἐψηφίσθη ὑπὸ τῆς Βουλῆς τῶν Ἑλλήνων με κοινοβουλευτική διαδικασία, και ὁ ὁποῖος ἐξασφαλίζει τὴ νόμιμη και κανονική λειτουργία τῶν διοικητικῶν θεσμῶν τῆς Έκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὴν ρητὴ ἐπιταγὴ τοῦ Συντάγματος (ἄρθ. 3, § 1) και «καθορίζει σαφέστερον τὴν θέσιν τῆς Έκκλησίας ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Κράτει».

Ὁ ὅρος «Καταστατικὸς Χάρτης» εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένος· χαρακτηρίζει –ὄχι τυχαίως– κάθε γραπτὸ κείμενο, τὸ ὁποῖο ὀριοθετεῖ τὸ πλαίσιο λειτουργίας ἑνὸς θεσμοῦ, και σημαίνει τὴν ρύθμιση μιᾶς καταστάσεως και ἐν προκειμένῳ τῶν σχέσεων Έκκλησίας και Πολιτείας, με τὴ θέσπιση συγκεκριμένων κανόνων, ἀλλὰ και με τὴν ἐσωτερική διοίκηση και ὀργάνωση τῆς Έκκλησίας. Ὁ ὅρος «Χάρτης» εἶναι λέξη ἀρχαία ἑλληνική, πού ἀρχικῶς σήμαινε φύλλο κατεσκευασμένο ἀπὸ χωριστὰ στρώματα παπύρου και παραπέμπει στὴ «Magna Carta Libertatum», τὸν «Μεγάλου Χάρτη τῶν Ἐλευθεριῶν», τὸν πρῶτο στὴν ἱστορία καταστατικὸ χάρτη δικαιωμάτων και ὑποχρεώσεων, τὸν ὁποῖο παραχώρησε στοὺς ὑπηκόους του ὁ Βασιλεὺς Ἰωάννης ὁ Ἀκτῆμων τῆς Ἀγγλίας στὶς 15 Ἰουνίου 1215, με ἀποτέλεσμα «Χάρτης» νά σημαίνει σήμερα ἔγγραφο, με τὸ ὁποῖον ἀνακοινώνονται και ἀναγνωρίζονται ἐπισήμως δικαιώματα σὲ πολιτικές, κοινωνικές και ἄλλες ἀρχές και ἐν προκειμένῳ στὴν Έκκλησία τῆς Ελλάδος.

A. Προοίμιο

Ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Έκκλησίας τῆς Ελλάδος (Κ.Χ.Ε.Ε.) τοῦ 1977 (νόμος 590/1977)² συμπληρώνει ἤδη τεσσαράκοντα ἔτη ἐφαρμογῆς (ἐτέθη σὲ

2. Ν. 590/1977, ΦΕΚ Α' 146/31.5.1977).

ισχύ στίς 31.5.1977) και άπετέλεσε ώς σήμερα θεσμικό όδοδείκτη άσφαλοϋς πορείας και σταθερότητας για την Έκκλησία τής Ελλάδος. Η ύπό την ισχύ τοϋ νόμου 590/1977 όμαλότητα τής έκκλησιαστικής διοικήσεως δύναται να άποδοθεϊ στην έναρμόνιση τών νομοθετικών έπιλογών τοϋ Καταστατικού Χάρτη πρός θεμελιώδη ζητήματα λειτουργίας σύμφωνα με την Κανονική Παράδοση τής Άνατολικής Όρθοδόξου τοϋ Χριστοϋ Έκκλησίας και –άπολύτως συναφώς– στην κατ’ άρχην θεσμοθετημένη μη άνάμειξη τής Πολιτείας με οϋσιαστικό τρόπο στα interna corporis τής Έκκλησίας. Τά γεγονότα αυτά συνετέλεσαν καιρία στην σταδιακή έξομάλυνση προγενέστερων προβλημάτων. Οί νομοθετικές αυτές έπιλογές άποτελοϋν θεσμικές κατακτήσεις, ή ύπόμνηση τών όποιων δέν έχει μόνον έπετειακή χρησιμότητα αλλά όφείλει να προσδιορίζει τη βάση διαρκοϋς διαλόγου περι τών θεσμικών σχέσεων μεταξύ τής Όρθοδόξου Έκκλησίας και τοϋ Έλληνικοϋ Κράτους.

Η πλούσια σε κυβερνητικές παρεμβάσεις έμπειρία τής Νεωτέρας Έκκλησιαστικής Ιστορίας άποδεικνύει ότι ή άπό τοϋ έτους 1977 άνέφελη πορεία στο έσωτερικό τής Έκκλησίας τής Ελλάδος δέν μπορεί να άποσυνδεθεϊ άπό την πολιτειακή σταθερότητα, ή όποία παρατηρεϊται άπό τής έναρξεως τής περιόδου τής Γ’ Έλληνικής Δημοκρατίας (Ίούλιος 1974) και ύπό την ισχύ τοϋ Συντάγματος τοϋ 1975. “Όπως εϋστόχως έπισημαίνει ό Καθηγητής Βλάσιος Ί. Φειδάς: «... καιτοι τά προγενέστερα Συντάγματα έμπειρειϊχαν τό βούλημα τοϋ συνταγματικοϋ νομοθέτη για την νομοθέτηση τών βασικών διατάξεων ένός Καταστατικοϋ Χάρτη τής Έκκλησίας ύπό τής νομοθετικής έξουσίας, ή Πολιτεία μέχρι τό 1977 οϋδέποτε εισήγαγε με κοινοβουλευτικές διαδικασίες ένα συστηματικό, ολοκληρωμένο και πλήρες νομοσχέδιο Καταστατικοϋ Χάρτη τής Έκκλησίας τής Ελλάδος πρός ψήφιση στη Βουλή τών Έλλήνων. Όλοι οί καταστατικοί νόμοι μέχρι τό 1977 εισήχθησαν σε άνώμαλες πολιτικές ή τραγικές περιόδους τοϋ έθνικοϋ βίου, ένω, παρά την έκπλήσσουσα περιστατική και περιπτωτική νομοθετική δραστηριότητα τής Πολιτείας, άποφενύγταν συστηματικά ή προώθηση ένός Καταστατικοϋ νόμου με δημοκρατικές κοινοβουλευτικές διαδικασίες»³.

Πράγματι ό πρώτος νόμος διαδραμάτιζε ρόλο καταστατικοϋ χάρτη· τό βασιλικό διάταγμα τής 23^{ης}.7/4^{ης}.8.1833⁴ ήταν ή συστατική πράξη τής Αϋτοκεφάλου

3. Βλ. ΦΕΙΔΑΣ, *Ίεροί Κανόνες και Καταστατική Νομοθεσία τής Έκκλησίας τής Ελλάδος*, Αθήνα 1998, σελ. 78-79.

4. Β.Δ. τής 23.7/4.8.1833 «*Διακήρυξις περι τής άνεξαρτησίας τής Έλληνικής Έκκλησίας*» (ΦΕΚ 23/1-13.8.1833).

Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ὁ νόμος αὐτὸς ἀποτελοῦσε τὸ πρωτόλειο ὅσο καὶ σαφὲς δεῖγμα ἀντιλήψεων καὶ διαθέσεων τῆς «νόμῳ κρατοῦσης» Πολιτείας ἀπέναντι στὴν Ἐκκλησία καὶ ἔθετε ζήτημα σεβασμοῦ τῆς κανονικότητας στὸ περιθώριο τῆς θρησκευτικῆς πολιτικῆς τοῦ κράτους.

Ἀκολούθως οἱ νόμοι Σ'/1852⁵ καὶ ΣΑ'/1852⁶ ἐπιβεβαίωσαν τὴν ἀπουσία διαθέσεως διαλόγου τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου μὲ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο, καθὼς οἱ νόμοι αὐτοὶ ἐπέμεναν στὴν παράβλεψη τῶν ὄρων χορηγήσεως τοῦ καθεστῶτος αὐτοκεφαλίας στὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος, τοὺς ὁποίους ἔθετε ὁ Πατριαρχικὸς Τόμος τῆς 29^{ης} Ἰουνίου 1850.

Μετὰ ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸ διχασμὸ τῆς Ἱεραρχίας κατὰ τὴν περίοδο 1917-1923, ἡ Ἐκκλησία ἀπαλλάχθηκε ἀπὸ τὸ καθεστῶς τῶν νόμων Σ' καὶ ΣΑ'/1852, καθὼς τὸ 1923 ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας, σὲ ἔκτακτη Συνεδρία, ἐνέκρινε νέο σχέδιο Καταστατικοῦ Χάρτη, ὁ ὁποῖος κυρώθηκε μὲ νομοθετικὸ διάταγμα τῆς Ἐπαναστάσεως στὶς 31.12.1923⁷, πὺν παραχωροῦσε τὶς ἐξουσίες διοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας στὴν Ἱερὰ Σύνοδο, νοουμένη πλέον ὡς ἡ «Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας» καὶ ὄχι ὡς «Διαρκῆς Ἱερὰ Σύνοδος».

Ἡ δικτατορία τοῦ Θεοδώρου Παγκάλου τροποποίησε τὸν καταστατικὸ νόμο τοῦ 1923 καὶ μὲ τὸ νομοθετικὸ διάταγμα τῆς 26^{ης} Σεπτεμβρίου 1925⁸ ἐπέφερε τὴν Διαρκῆ Ἱερὰ Σύνοδο καὶ ἀνέθεσε σὲ αὐτὴν τὶς ἐξουσίες τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, καθιερώνοντας μεικτὸ σύστημα διοικήσεως (δύο Συνόδων, Δ.Ι.Σ. καὶ Ι.Σ.Ι.), τὸ ὁποῖο ἔκτοτε παρέμεινε ἐν ἰσχύι, ἂν καὶ μὲ πολλὰ καὶ ποικίλες νομοθετικὲς παραλλαγές ὡς πρὸς τὴν κατανομὴ τῶν ἀρμοδιοτήτων μεταξὺ τῶν δύο σωμάτων.

Ἀκολούθησε ὁ νόμος 3615/1928⁹, ὁ ὁποῖος προκατελάμβανε τὴν ἔκδοση τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τῆς 4.9.1928 γιὰ τὴν ἐνσωμάτωση τῶν

5. Ν. Σ'/1852 «Περὶ Ἐπισκοπῶν καὶ Ἐπισκόπων καὶ περὶ τοῦ ὑπὸ τοὺς Ἐπισκόπους τελούντος Κλήρου» (ΦΕΚ Α' 25/10.7.1852).

6. Ν. ΣΑ'/1852 «Νόμος Καταστατικὸς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (ΦΕΚ Α' 28/24.7.1852).

7. Ν.Δ. τῆς 31.12.1923 «Καταστατικὸς Νόμος τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (ΦΕΚ Α' 387/31.12.1923).

8. Ν.Δ. τῆς 26.9.1925 «Περὶ συστάσεως Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ περὶ συμπληρώσεως καὶ τροποποιήσεως τοῦ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς 31 Δεκεμβρίου 1923 τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (ΦΕΚ Α' 270/26.9.1925).

9. Ν. 3615/1928 «Περὶ ἐκκλησιαστικῆς διοικήσεως τῶν ἐν ταῖς Νέαις Χώραις τῆς Ἑλλάδος Μητροπόλεων τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου» (ΦΕΚ Α' 123/12.7.1928).

Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν καὶ δὲν συμβιβαζόταν ἀπολύτως μὲ τοὺς ὅρους τῆς.

Στὶς 23 Ἰουλίου 1931 τέθηκε σὲ ἰσχὺ ὁ «Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος», ὁ ὁποῖος διετήρησε τὸ καθεστῶς τῶν δύο συγκροτήσεων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου σὲ Δ.Ι.Σ. καὶ Ι.Σ.Ι., καὶ τροποποιήθηκε καὶ κωδικοποιήθηκε μὲ τὸν νόμο 5438/1932¹⁰.

Ἀκολούθως σὲ ἐθνικῶς ἔκρυθμη περίοδο ἐξεδόθησαν ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τοῦ 1940 (ἀναγκαστικὸς νόμος 2170/1940)¹¹ καὶ τοῦ 1943 (νόμος 671/1943)¹². Κατὰ τὰ διαστήματα πολιτικῆς ἀκαταστασίας κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πρώτου ἡμίσεως τοῦ 20^{οῦ} αἰῶνα παρατηρεῖται ἡ ἔκδοση πληθῶς (μερικῶν δεκάδων) νομοθετικῶν διατάξεων, πὺν τροποποιοῦσαν τὰ προαναφερθέντα καταστατικά νομοθετικά κείμενα καὶ ρυθμιζαν τὴν ὀργάνωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μὲ ἔμφαση στὸν τρόπο ἐκλογῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ τῶν Μητροπολιτῶν, καθὼς καὶ στὴ συγκρότηση καὶ τὶς ἐξουσίες τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ζητήματα πὺν ἀναλύονται κατωτέρω. Τὶς νομοθετικὲς αὐτὲς τροποποιήσεις εἰσήγαγαν μὲ κριτήριον ὄχι βεβαίως τὸν σεβασμὸ τῶν Ἱερῶν Κανόνων καὶ Παραδόσεων, ἀλλὰ τοὺς σκοποὺς τῆς ἐκάστοτε κρατούσης τάξεως τῶν πολιτικῶν πραγμάτων.

Στὸ ἴδιο κλίμα πολιτικοκρατικῆς ἐπεμβάσεως ἐντάσσεται ἡ ἔκδοση ἀπὸ τὸ στρατιωτικὸ καθεστῶς τῆς 21^{ης} Ἀπριλίου 1967 τοῦ τελευταίου καταστατικοῦ χάρτη πρὶν ἀπὸ τὸν νόμο 590/1977, ἥτοι τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος 126/1969¹³, ἄνευ γνώσεως καὶ συναίνεσεως τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Μετὰ ἀπὸ τὴν ἔκδοση τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τοῦ 1969, ἡ Ἱερὰ Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας, μὲ ἀπόφαση τῆς 30^{ης} Νοεμβρίου 1972, ἀνέθεσε στὴ Μόνιμη Συνοδικὴ Ἐπιτροπὴ Νομοκανονικῶν Ζητημάτων τὴ μελέτη καὶ τὴν ἐπισήμανση ἀντικανονικῶν ρυθμίσεων τοῦ τότε ἰσχύοντος Καταστατικοῦ Χάρτη, χωρὶς ὡστόσο τὴν ἀρμοδιότητα νὰ εισηγηθεῖ νέον Καταστατικὸ Χάρτη¹⁴.

10. Ν. 5438/1932 «Περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως τοῦ νόμου 5187 «Καταστατικὸς Νόμος τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»» (ΦΕΚ Α' 178/1.6.1932).

11. Α.Ν. 2170/1940 «Περὶ Καταστατικοῦ Νόμου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (ΦΕΚ Α' 5/4.1.1940).

12. Ν. 671/1943 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (ΦΕΚ Α' 324/27.9.1943).

13. Ν.Δ. 126/1969 «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» (ΦΕΚ Α' 27/17.2.1969).

14. Πρακτικὸ Συνεδρίας Μ.Σ.Ε. Νομοκανονικῶν Ζητημάτων τῆς 14.1.1973 (ΙΑΕΕ F2488_T10).

Οίκοθεν νοείται ότι, όπως κάθε καταστατικό κείμενο, ή αξία του νόμου 590/1977 ἔγκειται στην καθιέρωση τῶν ἐλαχίστων ἐκείνων νομικῶν ρυθμίσεων πού κανονίζουν τὴν λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ὡς γεγονόςτος «ἐν τῷ κόσμῳ». Οἱ νομικὲς ρυθμίσεις ὡστόσο δὲν εἶναι ποτὲ ἐπαρκεῖς γιὰ τὴν κατὰ Χριστὸν διαποίμανση τῆς Ἐκκλησίας, ἢ πορεία τῆς ὁποίας παραμένει προῖον τῆς σφύρονος διοικήσεως ἀπὸ τὰ ὑπεύθυνα πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἐκλήθησαν ἀπὸ τὸ 1977 καὶ ἐφ' ἑξῆς σὲ εὐαίσθητους τομεῖς τῆς ἐκκλησιαστικῆς διακονίας πρὸς τὸν Ἄνθρωπο.

B. Οἱ προπαρασκευαστικὲς ἐργασίες τοῦ ν. 590/1977

Ἡ κατάρτιση τοῦ σχεδίου Καταστατικοῦ Χάρτη, τὸ ὁποῖο ὑποβλήθηκε στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ ψηφίσθηκε στὶς 26 Μαΐου 1977, ὑπῆρξε προῖον συλλογικῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας ἢ ὁποῖα προερχόταν ἀπὸ τὶς δύο κρηπίδες τῆς Ἐκκλησίας, ἦτοι ἀπὸ μέλη Κλήρου καὶ Λαοῦ. Γιὰ τὴν ὑλοποίηση τῆς συστατικῆς αὐτῆς ἀρχῆς ὁ κρατικὸς νομοθέτης προέβλεψε τὴν σύσταση Κληρικο-λαϊκῆς Ἐπιτροπῆς.

Ἀντίστοιχη ἀπόπειρα καταρτίσεως Καταστατικοῦ Χάρτη προερχόμενου ἀπὸ Κληρικολαϊκῆ Ἐπιτροπῆ ἔλαβε χώρα δυνάμει τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος 4243/1962¹⁵, ἢ δὲ τότε Ἐπιτροπῆ παρέδωσε σχέδιο τὸ 1964 στὸν ἀρμόδιο Ὑπουργό, ἀποτελούμενο ἀπὸ 72 ἄρθρα¹⁶, τὸ ὁποῖο ἐστάλη στὴν Ἱερὰ Σύνοδο (10.6.1964) καί, μὲ τὴν ὑπ' ἀριθ. 1270/13.6.1964 Ἐγκύκλιο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, διεπέμφθη στοὺς κατὰ τόπους Μητροπολίτες πρὸς ὑποβολὴν παρατηρήσεων. Τότε ἡ Ἱερὰ Σύνοδος ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τὶς παρατηρήσεις τριάντα πέντε Ἀρχιερέων ἐπὶ τῶν διατάξεων τοῦ σχεδίου καὶ ἀπέστειλε σχετικὸ ὑπόμνημα πρὸς τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας¹⁷. Ὡστόσο ἡ μᾶλλον ἔντονη διαφωνία μεταξὺ τῆς Ἱερᾶς

15. Ν.Δ. 4243/1962 (ΦΕΚ Α' 144/11.9.1962). Πρόεδρος ἦταν ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Β', Ἀντιπρόεδρος ὁ Καθ. Ἀμίλιας Ἀλιβιζᾶτος, μέλη οἱ Μητροπολίτες Κορινθίας Προκόπιος, Ἡλείας Γερμανός, Θεσσαλονίκης Παντελεήμων, Μαρωνείας Τιμόθεος, Κοζάνης Διονύσιος, Κίτρους Βαρνάβας, καὶ οἱ Καθηγητὲς Παν. Μπρασιτιάτης, Βασ. Βέλλας, Γεώργ. Ράμμος, Χαρ. Φραγκίστας, Ἡλ. Γάφος, Γερ. Κονιδάκης.

16. Τὸ ἀποκείμενο στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (στὸ ἐξῆς ΙΑΕΕ) σχέδιο ὀριστικοποιήθηκε σὲ συνεδριάσεις τῆς Ἐπιτροπῆς μεταξὺ 29.2.1964-21.3.1964 καὶ ἀπόκειται στὸ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ΙΑΕΕ F2480_T5).

17. Ἐπιστολὴ Ι.Σ. πρὸς Ὑφυπουργὸ Ἐθν. Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων ἀρ. Συνοδ. πρωτ. 1313/681/22.7.1964 (ΙΑΕΕ F 2480_T7).

Συνόδου και του τότε Υφυπουργού Παιδείας Λουκῆ Ἀκριτά ἐπὶ τῆς δεσμευτικότητας τῶν διορθώσεων τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἀλλὰ καὶ ἡ περίοδος κυβερνητικῆς ἀρρυθμίας πού ἀκολούθησε, δὲν ἐπέτρεψαν τὴν ὀλοκλήρωση καὶ ψήφιση νέου καταστατικοῦ νόμου γιὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος.

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἀποκατάσταση τῆς Δημοκρατίας ἡ σύσταση νέας Κληρικο-λαϊκῆς Ἐπιτροπῆς προβλεπόταν στὸ ἄρθρο 11 τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος 87/1974¹⁸. Ἡ Ἐπιτροπὴ αὐτὴ συνεκροτήθη στὶς 14 Ὀκτωβρίου 1974 μὲ ἀπόφαση τοῦ Ὑπουργοῦ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Νικολάου Κ. Λούρου καὶ ἀπετελέσθη ἀπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κυρὸ Σεραφεῖμ καὶ τοὺς Μητροπολίτες Ν. Ἰωνίας καὶ Φιλαδελφείας Τιμόθεο, Κίτρος Βαρνάβα, Κορινθίας Παντελεήμονα, Φθιώτιδος Δαμασκηνό (μὲ ἀναπληρωτὲς τοὺς Μητροπολίτες Σερβίων καὶ Κοζάνης Διονύσιο, Ἀττικῆς Δωρόθεο, Πατρῶν Νικόδημο καὶ Δημητριάδος Χριστόδουλο), τοὺς ἐφημερίους Κωνσταντῖνο Γερασιμόπουλο, Ἐμμανουήλ Σχοινιωτάκη (μὲ ἀναπληρωτὲς τοὺς κληρικούς Εὐάγγελο Μαντζουνέα καὶ Βασίλειο Μπαραμπούτη), τὸν Γενικὸ Διευθυντὴ Θρησκευμάτων (τότε ἡ θέση Γενικοῦ Διευθυντῆ ἦταν κενή¹⁹, ἀργότερα διορίσθηκε ὁ Καθηγητὴς Βλάσιος Φειδᾶς) καὶ τοὺς νομικούς Θεοφάνη Θεοδωρακόπουλο καὶ Θεοφάνη Ζούκα²⁰.

Καθῆκον τῆς Ἐπιτροπῆς ἦταν ἡ σύνταξη σχεδίου Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐντὸς δύο μηνῶν, «ὅπερ ἐγκρινόμενον ὑπὸ τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου» ὑποβάλλεται στὸν Ὑπουργὸ Ἐθνικῆς Παιδείας. Ὑπευθυμίζεται ὅτι ἡ ἰσχὺς τοῦ προγενέστερου Καταστατικοῦ Χάρτη (νομοθετικὸ δῆγμα 126/1969), ὡς συνταχθέντος κατὰ τὴν περίοδο τῆς Δικτατορίας καὶ συνδεδεμένου μὲ αὐτὴν, ἀλλὰ καὶ ὡς βεβαρημένου μὲ ἀντικανονικὰς διατάξεις, εἶχε καταργηθεῖ μὲ τὸ ἴδιο νομοθετικὸ δῆγμα 87/1974, πού προέβλεψε καὶ τὴν συγκρότηση τῆς Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς. Τὸ αὐτὸ δῆγμα ἐπίσης προσωρινῶς ἐπανάφερε σὲ ἰσχὺ τὸν Καταστατικὸ Χάρτη τοῦ 1943, ἕως τὴν θέσπιση νέου²¹.

18. Ν.Δ. 87/1974 (ΦΕΚ Α' 278/3.10.1974).

19. Ἀπὸ 15.11.1974 ἐπιστολὴ Ὑπουργοῦ Ἐθν. Παιδείας & Θρησκευμάτων Ν.Κ. Λούρου πρὸς Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν & πάσης Ἑλλάδος Σεραφεῖμ (ΙΑΕΕ F2490_T7).

20. Ἐπιστολὴ ἱ.Σ. πρὸς Ὑπουργὸ Παιδείας Ν. Λούρο ὑπ' ἀριθμ. 235/1821/9.10.1974 (ΙΑΕΕ F2490_T7).

21. Ἄρθρο 1 ν.δ. 87/1974: «Ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ παρόντος ἐπανατίθεται ἐν ἰσχύϊ ὁ Νόμος 671/1943 «περὶ τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ὡς τὸ πρῶτον ἐδημοσιεύθη, τροποποιούμενος καὶ συμπληρούμενος, κατὰ τὰ ἐν τοῖς ἐπομένοις ὀριζόμενα» καὶ

Ἡ Κληρικολαϊκὴ Ἐπιτροπὴ παρέδωσε στὴν Ἱερὰ Σύνοδο τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1974²² σχέδιο Καταστατικοῦ Χάρτη ἀποτελούμενο ἀπὸ 66 ἄρθρα. Ἡ ψήφιση τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975 κατέστησε ἀναγκαία τὴν ἐκ νέου ἐπεξεργασία καὶ μελέτη τῆς συμφωνίας τοῦ σχεδίου τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη σὲ σχέση μετὰ τὰς διατάξεις τῶν ἄρθρων 3 καὶ 13 καὶ τὰς λοιπὰς θρησκευτικοῦ ἐνδιαφέροντος διατάξεις τοῦ νέου Συντάγματος. Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸν ἡ θητεία τῆς Ἐπιτροπῆς παρατάθη μετὰ ἐπόμενο νομοθέτημα, τὸν νόμο 462/1976²³, καὶ ἡ συγκρότησὶς τῆς ἐμπλουτίσθη μετὰ τὸν Καθηγητὴ Σπυρίδωνα Τρωιάνο (τότε Σύμβουλο τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων ἐπὶ ἐκκλησιαστικῶν θεμάτων), τὸν Ἀναστάσιο Μαρίνο, τότε πᾶρεδρο τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας καὶ τὸν Δημήτριο Παπανικολάου, Νομικὸ Σύμβουλο τοῦ Κράτους.

Ἡ Ἐπιτροπὴ τοῦ 1976, ὑπὸ τὴν νέα συγκρότησὶς τῆς, κατήρτισε ἄλλα δύο σχέδια Καταστατικοῦ Χάρτη. Εἰδικώτερα παρέδωσε τὸν Δεκέμβριο 1976 δευτέρου σχεδίου ἀποτελούμενο ἀπὸ 66 ἄρθρα καὶ τὸν Φεβρουάριο τοῦ 1977 τὸ τρίτο τῆς σχεδίου συγκείμενο ἐπίσης ἀπὸ 66 ἄρθρα.

Παρ' ὅτι ἡ Κληρικολαϊκὴ Ἐπιτροπὴ συνεστήθη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1974, ἤτοι μετὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς Δημοκρατίας, ἀπὸ τὸ σωζόμενο ἀρχαῖο ὑλικὸ προκύπτει ὅτι οἱ διαβουλευσεῖς μεταξὺ Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπὶ τῶν βασικῶν ἰδεῶν καὶ ἀρχῶν, στὶς ὁποῖες θὰ ἐρεΐδεται ἕνας νέος Καταστατικὸς Χάρτης, εἶχαν ἀρχίσει σχεδὸν μετὰ τὴν ἔναρξιν τῆς δευτέρας περιόδου τῆς Δικτατορίας καὶ μετὰ ἀπὸ τὴν παραίτηση τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἱερωνύμου Α' (ἡ ὁποία ἐγένετο δεκτὴ ἀπὸ τὴν Δ.Ι.Σ. στὶς 19.12.1973²⁴). Κύριος στόχος τῶν συζητήσεων γιὰ νέον Καταστατικὸν Χάρτη ἦταν ἡ ἐπάνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν κανονικὴ ὁδὸ ὀργανώσεως καὶ λειτουργίας καὶ ἡ ἀποκατάσταση τῶν διαταραγμένων σχέσεων τῆς μετὰ τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο. Ὑφίσταται σχετικὴ ἀλληλογρα-

ἄρθρο 2: «Καταργεῖται τὸ ν.δ. 126/1969...». Μετὰ τὸ ἴδιο ν.δ. καταργήθηκε ὁ θεσμὸς τοῦ Ἐπιτρόπου (ἄρθρο 3).

22. ΙΑΕΕ F2496_T1.

23. Ν. 462/1976 (ΦΕΚ Α' 291/6.11.1976), ἄρθρο 1: «Παρατείνεται, ἀφ' ἧς ἔληξεν, ἡ θητεία τῆς ὑπὸ τοῦ ἄρθρου 11 τοῦ Ν.Δ. 87/1974 «...», προβλεπομένης μικτῆς ἐκ κληρικῶν καὶ λαϊκῶν ἐπιτροπῆς συντάξεως σχεδίου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μέχρι τὴν 31 Δεκεμβρίου 1973».

24. Π.Δ. 442/1973 «Περὶ ἐγκρίσεως ἀποφάσεως ΔΙΣ περὶ ἀποδοχῆς παραίτησεως τοῦ Μακαριωτάτου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος κ. Ἱερωνύμου» (ΦΕΚ Α' 332/28.12.1973).

φία από τον Ίανουάριο 1974. Σώζεται επίσης σχέδιο νομοθετικού διατάγματος «Περί του Καταστατικού Χάρτου της Ἐκκλησίας της Ἑλλάδος»²⁵, ἀποτελούμενο ἀπὸ 68 ἄρθρα, φέρον μόνο τὴν ιδιόχειρη ὑπογραφή τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων τῆς δεύτερης περιόδου τῆς Δικτατορίας καὶ Καθηγητοῦ τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Παναγιώτη Χρήστου (1974). Μερικὲς ἀπὸ τὶς διατάξεις τοῦ σχεδίου τοῦ Π. Χρήστου ἐπαναλαμβάνονται αὐτούσιες στὰ σχέδια τῆς Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς (τῶν ἐτῶν 1974, 1976, 1977), οἱ ὁποῖες ἐν τέλει περιελήφθησαν στὸν νόμο 590/1977. Μάλιστα στὸν ἴδιο φάκελο τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, μαζὶ μὲ τὸ σχέδιο νομοθετικοῦ διατάγματος «Περί τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» τοῦ Ὑπουργοῦ Παν. Χρήστου (1974), ἀπόκειται σχέδιο νομοθετικοῦ διατάγματος «Περί ρυθμίσεως ἐκκλησιαστικῶν ζητημάτων», ὡς καὶ σχέδιο Συντακτικῆς Πράξεως «Περί συγκροτήσεως μείζονος Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ ρυθμίσεως κανονικῶν πινῶν ζητημάτων». Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐπιτρέπει τὴν ὑπόθεση ὅτι κατὰ τὴν μεταβατικὴ ἐκείνη περίοδο συνυπῆρχαν οἱ προσπάθειες τόσο καταρτίσεως νέου Καταστατικοῦ Χάρτη, ὅσο καὶ ἐπιδιώξεως ζητημάτων προσωρινῆς καὶ μεταβατικῆς φύσεως γιὰ τὴν ἀποκατάσταση τῆς κανονικότητος τῆς Ἱεράς Συνόδου, ἢ ὅποια εἶχε διασαλευθεῖ²⁶.

Στὴν Κληρικολαϊκῆ Ἐπιτροπῇ, ποὺ συνεστήθη τὸν Ὀκτώβριο τοῦ 1974, ἐτέθη ὑπ' ὄψιν τὸ σχέδιο νομοθετικοῦ διατάγματος «Περί τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» τοῦ Π. Χρήστου, μαζὶ μὲ εἰσηγητικὴ ἔκθεση τοῦ Ὑπουργοῦ (Κυβερνήσεως Ἐθνικῆς Ἐνότητος) Νικ. Κ. Λούρου, ἢ ὅποια ἐγράφη ἐπὶ τοῦ σχεδίου αὐτοῦ καὶ διενεμήθη ὡς κείμενο ἐργασίας στὰ μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς²⁷.

25. IAEE F2485_T5.

26. Τὴν ἄμεση ἐπίλυση ἐπίκαιρων ζητημάτων ἐπεδίωξαν οἱ Συντακτικὲς Πράξεις 3/1974 (ΦΕΚ Α' 4/19.1.1974) καὶ 7/1974 (ΦΕΚ Α' 188/2.7.1974), ποὺ ἐπανεφεραν σὲ ἰσχὺ τὴν σύνθεση τῆς Ἱεράς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας πρὶν ἀπὸ τὴ συγκρότηση ἀριστίνδην Δ.Ι.Σ. (ἂν καὶ χωρὶς τοὺς Μητροπολίτες ποὺ ἀπεχώρησαν λόγῳ ὀρίου ἡλικίας)· ἀκολούθως ἀνέθεσαν στὴν Ι.Σ.Ι. (διευρυνόμενη μὲ ὄσους Μητροπολίτες ἐξελέγησαν μετὰ ἀπὸ τὴν κατάργηση τῆς ἀριστίνδην Δ.Ι.Σ.) τὴν ἀσκηση ὄλων τῶν ἐξουσιῶν τῆς Δ.Ι.Σ. καὶ τῆς Ι.Σ.Ι., καὶ ἐπέτρεψαν στὴν Ι.Σ.Ι. τὴν κήρυξη ὡς ἐκπτώτων ἀπὸ τὸν θρόνο Μητροπολιτῶν, ἀσχέτως ἐὰν κριθῆμε κανονικῆ ἢ μὴ ἢ ἐκλογὴ τους, ἐφ' ὅσον διαταράσσον λόγῳ ἢ ἔργῳ τὴν εἰρήνη καὶ ἐνότητα τῆς Ἐκκλησίας, βλ. Ι.Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἡ διαπάλη νομιμότητος καὶ κανονικότητος καὶ ἡ θεμελίωση τῆς ἐναρμονισεώς τους*, 1994, σελ. 118 ἐπομ., 141 ἐπομ., Χ. ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴ Δικτατορία 1967-1974*, ἐκδ. Ἐπίκεντρο, Ἀθήνα 2017, σελ. 292 ἐπομ., 323 ἐπομ.

27. IAEE F2496_T7.

Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι οἱ διεργασίες πού ἄρχισαν μέ ἐπίσημο τρόπο μέ τή σύσταση τῆς Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1974 εἶχαν προηγηθεῖ τῆς ψηφίσεως τοῦ νέου Συντάγματος τοῦ 1975, μέ τὸ ἄρθρο 3 τοῦ ὁποίου τέθηκαν οἱ στοιχειώδεις ἐγγυήσεις ὑπερνομοθετικῆς ἰσχύος γιά τίς σχέσεις Ἐκκλησίας καί Πολιτείας, πού θά δέσμευαν τὸν κοινοβουλευτικὸ νομοθέτη κατὰ τὴν διαμόρφωση τοῦ καταστατικῆς νόμου τῆς Ἐκκλησίας. Δὲν εἶναι παρακινδυνευμένο τὸ συμπέρασμα, ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν μελέτη τῶν ἀρχειακῶν πηγῶν, ὅτι σὲ μεγάλο βαθμὸ ἢ μεταξύ τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτείας, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἐπιτευχθεῖσα συναίνεση καὶ ἀποκρουστικότητα τῶν θεμελιωδῶν ἰδεῶν γιὰ τὸν ἐπικείμενο καταστατικὸ νόμο τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος προκαθώρισαν καὶ τίς καινοτομίες πού ἀπεφάνισε ἡ Ἐ΄ Ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ ἐπὶ τῆς διατυπώσεως τῶν ἀρθρῶν 3 καὶ 13 τοῦ Συντάγματος τοῦ 1975. Εἰδικότερα τυποποιήθηκε στὸ ἄρθρο 3 § 1 ἡ σαφὴς αὐτοδέσμευση τοῦ συνταγματικοῦ νομοθέτη ὅτι θά σέβεται τὸν τρόπο συγκροτήσεως τῆς Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας βάσει τῶν ὄρων τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τῆς 29ης Ἰουνίου 1850 καὶ τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τῆς 4ης Σεπτεμβρίου 1928 ρητῶς πλέον διαμνημονευομένων στὴ συνταγματικὴ διάταξη²⁸, ἐν ὄψει καὶ τῆς νοπῆς τότε ἀνάμνησης τῆς ἀριστίνδην Διαρκoῦς Ἱερᾶς Συνόδου τοῦ ἀναγκαστικοῦ νόμου 3/1967 καὶ τῶν πολιτειοκρατικῶν ἐπεμβάσεων στὴ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μεταξύ τῶν ἐτῶν 1967-1973. Ἐπίσης, ἡ παράγραφος 2 τοῦ ἀρθροῦ 3 διευκρίνισε ὅτι: «Τὸ ἐκκλησιαστικὸ καθεστῶς πού ὑπάρχει σὲ ὀρισμένες περιοχὲς τοῦ Κράτους δὲν ἀντίκειται στίς διατάξεις τῆς προηγούμενης παραγράφου» μέ τὴν ἔννοια ὅτι κηρύσσεται ὡς σεβαστὸ ἀπὸ τὴν Πολιτεία τὸ ἰδιαίτερο καθεστῶς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κρήτης, τῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων τῆς Δωδεκανήσου καὶ τοῦ Ἁγίου Ὁρους. Κατὰ τὰ λοιπὰ τὸ ἄρθρο 72 τοῦ Συντάγματος 1975 ὥρισε ὅτι: «Στὴν Ὀλομέλεια τῆς Βουλῆς συζητοῦνται καὶ ψηφίζονται..., νομοσχέδια καὶ προτάσεις νόμων γιὰ τὰ θέματα τῶν ἀρθρῶν 3, 13», διάταξη ἡ ὁποία ἀναμφιβόλως ἐπέτρεπε στὴν Πολιτεία νὰ τεθεῖ ἐν ἰσχύϊ ὁ νέος Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος μέ τὴν μορφή τυπικοῦ νόμου, ὅπως συνέβη καὶ μέ τὸν νόμο 590/1977.

28. «...ἀντὶ τῆς ἐπικίνδυνης ἀοριστίας τῆς διατάξεως τοῦ Συντάγματος τοῦ 1952 (“διοικεῖται ὑπὸ Ἱερᾶς Συνόδου Ἀρχιερέων”), ἡ ὁποία ὑπῆρξε ἡ κύρια πηγὴ ὅλων σχεδὸν τῶν ἀυθαγῶτων ἐπεμβάσεων τῆς νομοκρατούσας Πολιτείας στὴν ἐσωτερικὴ διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας», ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Καθ. Βλ. Φειδᾶς («Ἡ λειτουργία τῶν διακριτῶν ρόλων Ἐκκλησίας καὶ Κράτους, καὶ ἡ εὐθύνη τῆς Πολιτείας», Δελτίο ΕΚΚΛΗΣΙΑ, 2001, σελ. 243).

Ἦδη ἀπὸ τὸν Ἰανουάριο τοῦ 1974 ἡ Ἱερά Σύνοδος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μὲ ἐπιστολὲς τοῦ Πατριάρχου Δημητρίου πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Σεραφεῖμ, τὸν Πρωθυπουργὸ τῆς Δικτατορίας Ἀδαμάντιο Ἀνδρουτσόπουλο καὶ τὸν Ὑπουργὸ Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Καθηγητὴ Παναγιώτη Χρήστου²⁹, ἀλλὰ, μετὰ ἀπὸ τὴν ἀνακοίνωση περὶ τῆς συγκροτήσεως τῆς Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ ὁ Ἱερός Σύνδεσμος Κληρικῶν Ἑλλάδος, μεμονωμένοι Μητροπολίτες, Καθηγητὲς Θεολογικῶν Σχολῶν, θεολόγοι, ἱεροψάλτες καὶ λοιπὰ λαϊκὰ μέλη τῆς Ἐκκλησίας ὑπέβαλαν πλῆθος γραπτῶν προτάσεων κατὰ τὴ φάση προετοιμασίας τῶν διαφόρων ἐκδοχῶν – σχεδίων τοῦ νέου Καταστατικοῦ Χάρτη. Οἱ παρατηρήσεις ἐστίαζαν ὄχι μόνον σὲ οὐσιαστικὰ καὶ νομοτεχνικὰ ζητήματα ἐπὶ τοῦ νομοθετικοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ σὲ θεμελιώδεις ἀρχές κανονικοῦ δικαίου καὶ στὴν ἐξεύρεση τρόπου συμφωνίας τους μὲ τὸν ὑπὸ προετοιμασία Καταστατικὸ Χάρτη. Παραδείγματος χάριν ξεχωρίζει, ὡς ἱστορικῶς ἐνδιαφέρουσα, ἡ παρατήρηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Δημητρίου πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος Σεραφεῖμ ὅτι: «Ὡς πρὸς τὸ περὶ ἀμεταθέτου τῶν Ἱεραρχῶν τῶν Νέων Χωρῶν ἄρθρον 5 τῆς Πατριαρχικῆς καὶ Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928, γνωρίζομεν τῇ Ὑμετέρᾳ Μακαριότητι, ὅτι διατηρουμένων ἀμειώτων τῆς τε ἰσχύος τῶν σχετικῶν ἱερῶν κανόνων καὶ τοῦ ὀφειλομένου πρὸς αὐτοὺς σεβασμοῦ, ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἔχει τὴν ἀφ' ἡμῶν ἐξουσιοδότησιν ὅπως κατ' οἰκονομίαν προβαίη εἰς μεταθέσεις Μητροπολιτῶν ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῶν Νέων Χωρῶν, καὶ ἀπὸ τῆς περιοχῆς τούτων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀυτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, καὶ τὰνάπαλιν, τῇ προηγουμένη μέντοι γνώσει τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὡσαύτως τῇ κρίσει καὶ ἀποφάσει τῆς αὐτῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐπαφίεται καὶ ἡ διὰ ποιμαντικὰς ἀνάγκας σύστασις θέσεων Βοηθῶν Ἐπισκόπων ἐν Μητροπόλεσι τῶν Νέων Χωρῶν»³⁰. Ἐπὶ τοῦ θέματος ἐξεδόθη βεβαίως πολὺ ἀργότερα, μετὰ τὴν ἔγερση κρίσεως μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν τὸ 2004, ἡ γνωστὴ ἀπόφαση τῆς Ἱερᾶς Συ-

29. Ἐπιστολὲς Α.Θ.Π. Οἰκ. Πατριάρχου Δημητρίου ὑπ' ἀριθμ. 49/29.1.1974 (Συνοδ. πρωτ. 1232/18.3.1974) καὶ 126/6.3.1974 (Συνοδ. πρωτ. 1168/15.3.1974) (ΙΑΕΕ) φάκελος ΙΑΕΕ F 2485_T5), βλ. καὶ εἰς ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις τοῦ 1928 κωλυμένη τοῖς ὅροις*, Θεσσαλονίκη 2006, σελ. 534 ἐπομ. καὶ 540 ἐπομ.

30. Ἐπιστολὴ Οἰκ. Πατριάρχου Δημητρίου ὑπ' ἀριθμ. 126/6.3.1974 (Συνοδ. πρωτ. 1168/15.3.1974), ΙΑΕΕ φάκελος F 2485_T5), ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Ἡ Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξις τοῦ 1928*, ὁπ.π., σελ. 542-543.

νόδου της Ίεραρχίας κατά την έκτακτη Συνεδρία της 28ης Μαΐου 2004, κατά την όποια: «*Ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ίεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀγάπῃ Χριστοῦ καί σταθερῶ πόθῳ ἐνότητος μετὰ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει Μεγάλῃς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας διακηρύσσει τὸν σεβασμὸν καί τὴν τήρησιν τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ 1850 καί ὅλων τῶν διατάξεων τῆς Πατριαρχικῆς καί Συνοδικῆς Πράξεως τοῦ 1928*»³¹.

Πάντως ἀργότερα, τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1975, τὸ Οἰκουμενικὸ Πατριαρχεῖο ζήτησε μεταβολές, ὅταν τοῦ παραπέμφθηκε τὸ πρῶτο σχέδιο τῆς Κληρικο-λαϊκῆς Ἐπιτροπῆς, ὅποτε, καί γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος ἀνεκάλεσε τὸ πρῶτο σχέδιο, τὸ ὁποῖο εἶχε ὑποβάλει στὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας καί Θρησκευμάτων, ζητώντας ἀπὸ αὐτὸ τὴν ἀναστολή τῆς καταθέσεώς του στὴ Βουλὴ προκειμένου νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ παρατηρήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου³².

Ἡ Κληρικολαϊκὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ 1976 κατήρτισε κείμενο ἐργασίας μὲ παραβολὴ τῶν διατάξεων τοῦ σχεδίου τῆς Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1974 καί τοῦ δικοῦ της σχεδίου καί παρέδωσε τὸ κείμενο ἐργασίας στὴν Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο³³. Περαιτέρω ἡ Δ.Ι.Σ. διετύπωσε τὴ γνώμη Της, συντάσσοντας δύο κείμενα ἐργασίας μὲ παραλληλισμὸ τῶν νέων διατάξεων πού εἶχε προτείνει ἡ Κληρικολαϊκὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ 1976 καί σὲ διπλανὴ στήλῃ εἶχε σημειωμένες τὶς τροποποιήσεις πού ἡ Δ.Ι.Σ. ἀπεφάσισε ἐπὶ τῶν διατάξεων αὐτῶν³⁴. Μὲ ἐπόμενο κείμενο ἐργασίας ἡ Δ.Ι.Σ. κατέληξε στὴν τελικὴ διατύπωσίν Της ἐπὶ τῶν νέων διατάξεων, τὶς ὁποῖες εἶχε εἰσηγηθεῖ ἡ δευτέρη Κληρικολαϊκὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ 1976³⁵. Ἐπιπλέον ἡ Διαρκῆς Ἱερά Σύνοδος ἐνσωμάτωσε τὶς τροποποιήσεις τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καί ἀπέστειλε μὲ Συνοδικὴ Ἐγκύκλιο τὸ νέο σχέδιο στὰ μέλη τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἱεραρχίας πρὸς διατύπωση τῆς γνώμης τους³⁶.

31. «*Ἡ ἔκτακτος σύγκλησις τῆς Ἱεραρχίας Συνόδου τῆς Ίεραρχίας*», Δελτίο ΕΚΚΛΗΣΙΑ, τ. Ἰουνίου 2004, σελ. 431.

32. Ἐπιστολὴ Ἰ.Σ. πρὸς Ὑφυπουργὸ Ἐθν. Παιδείας & Θρησκευμάτων Χρυσ. Καραπιτέρη ὑπ' ἀριθμ. 4275/1895/29.10.1975 (ΙΑΕΕ F 2490_T8).

33. ΙΑΕΕ φάκελος F2489_T4 («*Τροπολογία ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ ἄρθρου 11 τοῦ Ν.Δ. 87/1974 ἐπενεχθεῖσαι ὑπὸ τῆς δυνάμει τοῦ Ν. 462/1976 ἀνασυγκροτηθείσης Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς*»).

34. ΙΑΕΕ φάκελος F2489_T6, F2489_T7 («*Γνώμη Διαρκοῦς Ἱεραρχίας Συνόδου*»).

35. ΙΑΕΕ φάκελος F2489_T5 («*Τελικὴ διατύπωσις τῶν ἄρθρων τοῦ σχεδίου Καταστατικοῦ Χάρτου ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ Ἱερά Σύνοδος ἐξέφερε τὴν ἐαυτῆς γνώμην*»).

36. Ἐγκύκλιος Ἰ.Σ. 2122/10.7.1976.

“Όπως συνοψίζεται στο κείμενο της Εισηγητικής Έκθέσεως επί του κατατεθέντος στη Βουλή Σχεδίου Νόμου με τίτλο «Περί κυρώσεως του Κώδικος Καταστατικού Χάρτου της Έκκλησίας της Ελλάδος»: «2 [...] δια του Ν.Δ. 87/1974, τὸ ὁποῖον προέβλεπε τὴν σύστασιν ἐιδικῆς Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς σύνταξιν Σχεδίου Καταστατικῆς Νόμου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, διὰ τὴν κατὰ τρόπον σταθερὸν καὶ πάγιον ρυθμίσιν πάντων τῶν ἀφορῶντων εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος θεμάτων. Ἡ ὡς ἄνω ἐπιτροπὴ, συστηθεῖσα διὰ τῆς ὑπ’ ἀριθ. Φ. 051.1/39/93686/ 14.10.1974 ἀποφάσεως τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας (Φ.Ε.Κ. 1073/1910.1974 Τεῦχ. Δεύτερον), ἐπεράτωσε τὸ ἔργον τῆς διὰ τῆς συντάξεως σχεδίου Καταστατικῆς Νόμου, τὸ ὁποῖον διεβιβάσθη μετὰ τῆς κατὰ νόμον γνώμης τῆς ΔΙΣ. εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων, διὰ νὰ κατατεθῆ εἰς τὴν Βουλὴν πρὸς ψήφισιν κατὰ τὴν διαδικασίαν τὴν προβλεπομένην ὑπὸ τῶν διατάξεων τοῦ ἀρθροῦ 11 τοῦ ΝΔ. 87/1974.

3. Αἱ ἐν τῷ μεταξὺ διαπιστωθεῖσαι ἐλλείψεις ὑπὸ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τῆς ἀρμοδίας Ὑπηρεσίας τοῦ ΥΠ.Ε.Π.Θ. κατέστησαν ἐπιτακτικὴν τὴν ἀναβίωσιν τῆς Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς μετὰ τινων μεταβολῶν εἰς τὴν συγκρότησιν αὐτῆς διὰ τοῦ Ν. 462/1976 “Περί ρυθμίσεως ζητημάτων τινῶν τοῦ Καταστατικῆς Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος”.

Αἱ ὑπὸ τῆς ὡς ἄνω Ἐπιτροπῆς γενόμεναι τροπολογίαι εἰς τὰ ἄρθρα τοῦ ἀρχικοῦ Σχεδίου ἀπεστάλησαν πρὸς τὴν ΔΙΣ διὰ τὴν ἔκφρασιν τῆς κατὰ Νόμον γνώμης τῆς, ἡ δὲ γνώμη τῆς ΔΙΣ ἐπὶ τῶν τροπολογηθεισῶν διατάξεων ἀνεπέμφθη καὶ πάλιν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν, ἡ ὁποία διεμόρφωσε καὶ τὸ παρὸν τελικὸν κείμενον τοῦ Σχεδίου Καταστατικῆς Νόμου.

4. [...] Ἡ Κληρικολαϊκὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Ν. 462/1976 εἰργάσθη ἐπὶ τῇ βάσει καὶ τῶν ὑποβληθέντων ὑπομνημάτων ὑπὸ τῶν διαφόρων ἐνδιαφερομένων φορέων, ἀξιοποιήσασα εἰς τὸ τελικὸν κείμενον τὰς γενομένας θετικὰς προτάσεις. Εἰδικώτερον ἐλήφθησαν ὑπ’ ὄψει ἢ ἐπὶ τοῦ Σχεδίου γνώμη τῆς Δ.Ι.Σ., τὰ αἰτήματα τοῦ Ἰ. Συνδέσμου Κληρικῶν Ἑλλάδος καὶ γενικώτερον πᾶσαι αἱ προτάσεις, αἱ ὁποῖαι ἦσαν σύμφωνοι πρὸς τὸ Σύνταγμα, τοὺς ἰ. κανόνας, τὴν κειμένην νομοθεσίαν καὶ τὴν νομολογίαν τῶν Δικαστηρίων τῆς Χώρας.

5. Διὰ τοῦ Σχεδίου Καταστατικῆς Νόμου ἐξασφαλίζεται ἡ νόμιμος δημοκρατικὴ λειτουργία τῶν διοικητικῶν ἐκκλησιαστικῶν θεσμῶν κατὰ τὴν ἐπιταγὴν τοῦ ἀρθροῦ 3 § 1 τοῦ Συντάγματος καὶ τῶν συνταγματικῶς κατοχυρωμένων ἰ. κανόνων.»³⁷.

37. IAEE F2491_T10.

Γ. Τὸ ἱστορικὸ περιβάλλον γενέσεως καὶ οἱ στόχοι τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη

Ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ εἰσηγητικὴ ἔκθεση τοῦ σχεδίου Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος τοῦ 1974, τὴν ὁποία ὑπέγραφε ὁ ἐπὶ τῆς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Ὑπουργός (τῆς Κυβερνήσεως Ἐθνικῆς Ἐνότητος) Νικόλαος Κ. Λοῦρος, προκύπτει ἡ δικαιολογητικὴ αἰτία ποῦ ἔθεσε σὲ κίνηση τὴν πρωτοβουλία τῆς Πολιτείας γιὰ τὴν σύνταξη νέου Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος: «*Μεταξὺ τῶν ληπτέων μέτρων διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς κανονικῆς τάξεως ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἑλλάδος, κατόπιν τῆς ἐκτροπῆς, ἣτις ἐκυριάρχησεν ἀπὸ τοῦ Μαΐου τοῦ ἔτους 1967 μέχρι τῆς 15ης Δεκεμβρίου 1973, [...] περιλαμβάνεται προδήλως καὶ ἡ σύνταξις νέου Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*» (σελ. 1 αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως³⁸) καί: «*Ἐν συμπεράσματι φρονοῦμεν ὅτι ἡ, διὰ τῆς ψηφίσεως τοῦ ἐν σχεδίῳ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἀφ' ἐνὸς ἐπανέρχεται ἡ κανονικὴ τάξις ἐντὸς τῶν κόλπων Αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας καθίσταται καὶ πάλιν ἀρμοδία, ἄνευ παρεκκλίσεων καὶ χρονικῶν περιορισμῶν, ὡς συνέβαινε μὲ τὸν καταργούμενον Καταστατικὸν Χάρτην, δι' ὅλα τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα συνδέονται μὲ τὰ κυριαρχικὰ Αὐτῆς δικαιώματα. Τέλος θεωροῦμεν ὡς μεγίστης σημασίας διὰ τὴν εἰρήνευσιν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν προαγωγὴν ἐν γένει τῶν συμφερόντων Αὐτῆς τὴν ἀποκατάστασιν καὶ περατέρω σύσφιξιν τῶν σχέσεων τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας μετὰ τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου, διὰ τῆς κυρώσεως ὑπὸ τοῦ ἐν σχεδίῳ Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τοῦ ἔτους 1850 καὶ τῆς ἀπὸ 14.9.1928 Πατριαρχικῆς Πράξεως τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, τῆς Ἱερᾶ ταύτης Κιβωτοῦ τοῦ Ἔθνους καὶ τῆς Ὁρθοδόξιας*» (σ. 6 αἰτιολογικῆς ἐκθέσεως)³⁹.

Δεδηλωμένοι στόχοι τῆς Πολιτείας ἐπομένως ἦσαν ἡ ἐπάνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος στὴν κανονικὴ ὁδὸ, ὁ ἐκδημοκρατισμὸς τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ βίου, σὲ ἀναλογία πρὸς τὴ διαδικασία ἐκδημοκρατισμοῦ τοῦ δημόσιου βίου καὶ τέλος ἡ ἐναρμόνιση τῶν καταστατικῶν διατάξεων πρὸς τοὺς κανονικοὺς ὅρους τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τῆς Αὐτοκεφαλίας (29.6.1850) καὶ τῆς Συνδικτικῆς Πράξεως περὶ τῶν Νέων Χωρῶν (4.9.1928).

38. ΙΑΕΕ φάκελος F2496_T7.

39. ΙΑΕΕ, φάκελος F 2496_T7.

Ἡ εἰσηγητικὴ ἔκθεσι τοῦ Νικ. Κ. Λούρου εἶχε ὑπ' ὄψιν τῆς δύο τραυματικὰ γιὰ τὴν κανονικὴ πορεία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος γεγονότα τῆς περιόδου 1967-1974⁴⁰:

α) Τὴν προαξιοποιηματικὴ ἀλλαγὴ ἡγεσίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σὲ Συνοδικὸ καὶ Μητροπολιτικὸ ἐπίπεδο διοικήσεως μέσω νομοθετημάτων καὶ διοικητικῶν πράξεων τοῦ δικτατορικοῦ καθεστῶτος τοῦ Ἀπριλίου 1967. Πρόκειται γιὰ μίαν ὁμάδα νομικῶν ρυθμίσεων, ποὺ κατέτειναν εὐθὺς στὴν καταστρατήγηση τοῦ αἵρετοῦ χαρακτῆρα τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ, τῆς ἰσοβιότητος τῶν Ἐπισκόπων καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς συμμετοχῆς τους στὰ συνοδικὰ ὄργανα βάσει τῶν πρεσβείων τῆς Ἀρχιερωσύνης καὶ κατ' ἰσομοιρίαν ἐκ τῶν Μητροπόλεων τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Μητροπόλεων τῶν Νέων Χωρῶν. Μὲ βασιλικὸ διάταγμα (Β.Δ.) στὶς 27 Ἀπριλίου 1967 (κατόπιν προτάσεως τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων) εἶχε ἀνασταλεῖ ἐπ' ἀόριστον ἡ σύγκλησι τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, ποὺ εἶχε προγραμματισθεῖ νὰ λάβει χώρα στὶς 11 Μαΐου 1967, γιὰ τὴν πλήρωση δεκατριῶν κενῶν Ἱερῶν Μητροπόλεων⁴¹. Στὶς 10 Μαΐου 1967, μὲ τὸν ἀναγκαστικὸ νόμο (ἀ.ν.) 3/1967, ἡ δικτατορικὴ κυβέρνησι κατήργησε τὴν ὑπάρχουσα Διαρκῆ Ἱερὰ Σύνοδο⁴² καὶ προέβλεψε, κατὰ παρέκκλιση τοῦ ἰσχύοντος τότε Καταστατικοῦ Χάρτη τοῦ 1943 καὶ τῶν ὄρων τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τῆς 29.6.1850 καὶ τῆς Πατριαρχικῆς Πράξεως τῆς 4.9.1928, ὅτι θὰ διορισθεῖ μὲ βασιλικὸ διάταγμα μίαν (μὴ ἐκλεγμένη ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας) Διαρκῆς Ἱερὰ Σύνοδος (Δ.Ι.Σ.) ἀπὸ ὀκτῶ Μητροπολίτες (γνωστὴ ὡς ἀριστίνδην Δ.Ι.Σ.)⁴³, ἡ ὁποία διωρίσθη τὴν ἐπόμενη ἡμέρα⁴⁴. Ἐπιπλέον ὁ ἴδιος νόμος κατήργησε τὸν κατάλογο

40. Ὅπως συνοψίζει ὁ Καθ. Ἀθ. Ν. Ἀγγελόπουλος: «Ἡ ἀλλαγὴ ἐκείνη [1967-1974] ὑπενθύμιζε διαχρονικὰ τὸ πείραμα τῶν Βαναρῶν τοῦ 1833/1850 καὶ τὸ ἐκκλησιαστικὸ δρᾶμα τῶν χρόνων 1917/1920 καὶ ἦταν ἀκριβέστερα πανομοιότυπη ἐπανάληψι τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ διχασμοῦ τῶν χρόνων 1938/1941» (Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία, Ἱστορία τῶν θεσμῶν διοικήσεως καὶ ζωῆς τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, 2015, σελ. 71).

41. Β.Δ. 288/1967 (ΦΕΚ Α' 63/2.5.1967). Ἡ ἕκτακτι σύγκλησι εἶχε ἀποφασισθεῖ μὲ τὸ β.δ. 262/1967 (ΦΕΚ Α' 51/14.4.1967).

42. Ἄρθρο 1 παρ. 2 ἀ.ν. 3/1967 «Περὶ τροποποιήσεως καὶ συμπληρώσεως διατάξεων τινῶν τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 671/1943 Νόμου «Περὶ Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος»» (ΦΕΚ Α' 67/10.5.1967).

43. Ἄρθρο 1 παρ. 2 ἀ.ν. 3/1967.

44. Β.Δ. 291/1967 (ΦΕΚ Α' 68/11.5.1967). Ἡ θητεία τῆς ἀριστίνδην Δ.Ι.Σ. ἔληγε κατὰ τὸν ἀ.ν. 3/1967 στὶς 30.9.1967, ἀλλὰ παρατάθηκε διαδοχικὰ ἕως τὴν 15.3.1969 (β.δ. 551/1967, ΦΕΚ Α' 167/30.9.1967, καὶ β.δ. 591/1968, ΦΕΚ Α' 236/7.10.1968, ν.δ. 126/1969, ἄρθρο 51 παρ. 2, ΦΕΚ Α' 27/17.2.1969).

τῶν πρὸς Ἀρχιερατείαν ἐκλογίμων, ἀφῆρεσε ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας τὴν ἐξουσία ἐκλογῆς Μητροπολιτῶν καὶ τὴν παρεχώρησε στὴν ἀριστίνδην Διαρκῆ Ἱερὰ Σύνοδο⁴⁵, ἡ ὁποία ὡστόσο περιοριζόταν μόνο στὴν κατάρτιση τοῦ τριπροσώπου δελτίου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο ἐκλεγόταν Μητροπολίτης τῆς ἐπιλογῆς τοῦ Βασιλέως⁴⁶. Ἐκ παραλλήλου, διετήρησε καὶ ἐπεξέτεινε καὶ στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος τὸ ἡλικιακὸ ὄριο ὑποχρεωτικῆς ἀφυπηρετήσεως (ὀγδοήκοντα ἔτη) ποῦ ἴσχυε ἀπὸ τὸ 1966 γιὰ τοὺς Μητροπολίτες, καταλαμβάνοντας ἔτσι τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπο Χρυσόστομο Β΄ (Χατζησταύρου)⁴⁷ καὶ κήρυξε ἐν χρεΐα τὴν Ἱερὰ Ἀρχιεπισκοπὴ Ἀθηνῶν⁴⁸. Στις 13.5.1967 ἡ ἀριστίνδην Δ.Ι.Σ. καθῆρτισε τριπρόσωπο δελτίο γιὰ τὴν ἐκλογή τοῦ νέου Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ ἐπετέλεγε μὲ βασιλικὸ διάταγμα⁴⁹ ὁ Ἀρχιμανδρίτης Ἱερώνυμος (Κοτσώνης), Καθηγητὴς Κανονικοῦ Δικαίου τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς τοῦ Α.Π.Θ. Ἐπιπλέον, ἡ ἀριστίνδην Δ.Ι.Σ. ἀπὸ τὸ 1967 ἕως τὸ 1971 καὶ ἡ συγκροτηθεῖσα βάσει τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη τοῦ 1969⁵⁰ νέα Διαρκῆς Ἱερὰ Σύνοδος ἐξέλεξαν εἴκοσι ἑννέα Μητροπολίτες καὶ ἕξι τιτουλαρίους Ἐπισκόπους. Κατὰ τὴν περίοδο ἐκείνη δύο Μητροπολίτες⁵¹ ἐξέπεσαν τοῦ μητροπολιτικοῦ τους θρόνου ἐξ αἰτίας τοῦ ἰδιωνύμου ἀδικήματος «τῆς ἀπωλείας τῆς ἑξωθεν καλῆς μαρτυρίας» μὲ ἀποφάσεις Συνοδικοῦ Δικαστηρίου καὶ χωρὶς δικαίωμα ἐφέσεως δυνάμει τοῦ ἀναγκαστικοῦ νόμου 214/1967⁵², ἐνῶ ἕτεροι πέντε Μητροπολίτες ἐξηναγκάσθησαν ἢ ἐξεβιάσθησαν ἀπὸ ἐκπροσώπους τοῦ καθεστώτος νὰ ὑποβάλουν παραίτησιν⁵³, ἑννέα δὲ Ἀρχιερεῖς (ὁ Ἀρχιεπίσκοπος

45. Ἄρθρο 2 παρ. 1 ἀ.ν. 3/1967.

46. Ἄρθρο 2 παρ. 1-2 ἀ.ν. 3/1967 (ἡ παρ. 1 ἐπανάφερε σὲ ἰσχύ διatάξεις τῆς δικτατορίας Μεταξῆ, ἄρθρα 1 παρ. 1 ἐδάφ. 1 τοῦ ἀ.ν. 39/1936 καὶ 2 παρ. 9-14 τοῦ ἀ.ν. 1493/1938)

47. Ἐξεδόθη καὶ σχετικὴ διαπιστωτικὴ ὑπουργικὴ ἀπόφαση ὑπ' ἀριθμ. 62235/10.5.1967 (ΦΕΚ Β΄ 306/10.5.1967).

48. Ἄρθρα 3 παρ. 1 ἀ.ν. 3/1967, 4 παρ. 2 ν.δ. 4589/1966 (ΦΕΚ Α΄ 239/10.11.1966).

49. Β.Δ. 296/1967 (ΦΕΚ Α΄ 71/13.5.1967).

50. Ἄρθρα 10 παρ. 1, 16 παρ. 3-4 ν.δ. 126/1969.

51. Οἱ μακαριστοὶ Μητροπολίτες Θεσσαλονίκης Παντελεῖμων καὶ πρῶν Ἀττικῆς Ἰάκωβος.

52. Ἄρθρο 8 ἀ.ν. 214/1967 (ΦΕΚ Α΄ 220/12.12.1967) «Κληρικοί, ἀποδεδειγμένως ἀπολέσαντες τὴν ἑξωθεν καλὴν μαρτυρίαν καὶ τὸ ἀπαραίτητον κῦρος, κηρύσσονται ἐκπτώτοι ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῶν δι' ἀποφάσεως τοῦ ἀρμοδίου Ἐκκλησιαστικοῦ Συνοδικοῦ Δικαστηρίου, εἰς τὸ ὁποῖον παραπέμπει τὴν ὑπόθεσιν ἡ Ἱερὰ Σύνοδος, ...». Οἱ παραπάνω Μητροπολίτες ἀποκατεστάθησαν ἠθικῶς διὰ τῆς ἀπὸ 18.7.1974 ἀποφάσεως τῆς Ι.Σ.Ι.

53. Ἐπρόκειτο γιὰ τοὺς μακαριστοὺς Μητροπολίτες Ἐλασσῶνος Ἰάκωβο, Θεσσαλιώτιδος Κύριλλο, Λαρίσης Ἰάκωβο, Δημητριάδος Δαμασκηνό, Παραμυθίας Τίτο, οἱ ὁποῖοι ἀποκατε-

Ἀθηνῶν Χρυσόστομος Β΄ και ὀκτώ Μητροπολίτες) κατελήφθησαν ἀπὸ τὸ ὄριο ἡλικίας τῶν ὀγδόντα ἐτῶν και ἀπεχώρησαν.

β) Ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τοῦ 1969 (ν.δ. 126/1969)⁵⁴ ἐπίσης παρεβίαζε τις δύο βασικὲς κανονικὲς ἀρχὲς τοῦ Πατριαρχικοῦ Τόμου τῆς 29.6.1850 και τῆς Πατριαρχικῆς Πράξεως τῆς 4.9.1928⁵⁵, ὅσον ἀφορᾷ τὴ συγκρότηση τῆς Δ.Ι.Σ. βάσει τῶν πρεσβειῶν Ἀρχιερωσύνης και τῆς κατ' ἰσομοιρίαν συμμετοχῆς σὲ Αὐτὴν τῶν Μητροπολιτῶν ἐκ τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος και ἐκ τῶν Νέων Χωρῶν. Ἡ παραβίαση αὐτῶν τῶν κανονικῶν ἀρχῶν εἶχε ἤδη ἐκδηλωθεῖ μὲ τὸν ἀναγκαστικὸ νόμο 3/1967 (λόγω τῆς ἀριστίνδην Δ.Ι.Σ. τοῦ ἀρθροῦ 1 § 2 τοῦ ἐν λόγω νόμου) και συνεχίσθη μὲ τὸν Καταστατικὸ Χάρτη τοῦ 1969. Ὁ τελευταῖος προέβλεπε ὅτι μέλη τῆς Δ.Ι.Σ. εἶναι αὐτοδικαίως, πέραν τοῦ Ἀρχιεπισκόπου και Προέδρου Τῆς, οἱ Μητροπολίτες – Πρόεδροι τῶν δέκα Μονίμων Συνοδικῶν Ἐπιτροπῶν και ὄχι οἱ καλούμενοι κατὰ τὰ πρεσβεῖα Ἀρχιερωσύνης Μητροπολίτες και κατ' ἴσον ἀριθμὸν ἐκ τῶν δύο καταλόγων Μητροπολιτῶν (Παλαιᾶς Ἑλλάδος και Νέων Χωρῶν). Οἱ Πρόεδροι τῶν Μονίμων Συνοδικῶν Ἐπιτροπῶν ἐξελέγοντο ἀπὸ τὴν Ι.Σ.Ι. μὲ εἰσήγηση τῆς ἀπερχόμενης Δ.Ι.Σ. «ἐκ τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Ἀρχιερέων» και χωρὶς τὴν κατὰ νόμον ὑποχρέωση τηρήσεως τῶν ἀνωτέρω δύο κανονικῶν δεσμεύσεων⁵⁶. Ἡ νομοθέτηση τῶν ἀνωτέρω παρεκκλίσεων προεκάλεσε ἐπανειλημμένη ἀντίδραση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, μὲ ἐπιστολὲς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου Ἀθηναγόρα ἐπὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη⁵⁷, και κλυδωνισμοὺς ἐντὸς τῆς Ἱεραρχίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος πρὶν⁵⁸ και μετὰ ἀπὸ τὴν ἔναρξη ἰσχύος τοῦ νομοθετικοῦ διατάγματος 126/1969⁵⁹.

στάθησαν ἠθικῶς διὰ τῆς ἀπὸ 18.7.1974 ἀποφάσεως τῆς Ι.Σ.Ι. (οὐδεὶς ἐκ τῶν ὁποίων ἐπανῆλθε ὡς ἐν ἐνεργείᾳ Μητροπολίτης).

54. Ν.Δ. 126/1969 (ΦΕΚ Α΄ 27/17.2.1969).

55. Τὰ ἐν λόγω κείμενα ἔχουν ιδιότητα τοπικῶν κανόνων γιὰ τὴν Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος. Βλ. Β. Θ. ΜΕΪΧΑΝΕΤΣΙΔΗ, «Τυπολογία και κανονικὴ αὐθεντία τῶν “πράξεων” και “ἐγγράφων” τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως. Τὸ παράδειγμα τῆς “Πατριαρχικῆς και Συνοδικῆς Πράξεως”», *Θεολογία* 2015, σελ. 251 ἐπομ., ἰδίως σελ. 275-294.

56. Ἄρθρα 2 παρ. 1, 6 παρ. Ι, 10 παρ. 1, 16 παρ. 3-4 ν.δ. 126/1969.

57. Ἐπιστολὲς μὲ ἀριθμ. πρωτ. 492/11.5.1968, 1201/28.11.1968 πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν (ΙΑΕΕ F2479_t1, βλ. και εἰς ΣΕΒ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗ ΣΕΒΑΣΤΕΙΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ, *Ἡ Πατριαρχικὴ και Συνοδικὴ Πράξις τοῦ 1928...*, ὅ.π., σελ. 409 ἐπομ. και 425 ἐπομ.).

58. Βλ. Χ.Α. ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΥ, *Ἡ Ἐκκλησία κατὰ τὴ Δικτατορία 1967-1974*, ὅ.π., σελ. 227-235.

59. Ἡ Ι.Σ.Ι. (Συνεδρίες 1-10.3.1969), μετὰ ἀπὸ ἐνημέρωση γιὰ τὸν Κ.Χ.Ε.Ε. τοῦ 1969, ζήτη-

Ἀπαντώντας λοιπόν, παρεμπιπτόντως, στο ἐρώτημα τὸ ὁποῖο τίθεται ἐνίοτε ἀπὸ ὀρισμένους: «τί ἔκανε ἐπὶ ἑπταετοῦς Δικτατορίας ἡ Ἐκκλησία;» –καὶ με αὐτὸ τὸ κατ' ἐξοχὴν σχῆμα ἐννοοῦν τὴν ἡγεσία Της– ἐλπίζοντες νὰ περιαγάγουν σὲ δυσχερεῖ θέση τὴν Ἐκκλησία καὶ νὰ ἀμφισβητήσουν τὸ ἠθικὸ κῦρος Της, ἡ ἀπόκριση εἶναι ἀπλῆ: ἡ οὐδέτερη ἐξιστόρηση τῶν ὡς ἄνω κρατικῶν παρεμβάσεων καθιστᾷ ἀντιληπτό, ἀκόμη καὶ στὸν πλέον κακοπροαίρετο, ὅτι ἀπὸ τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1967 καὶ ἐφ' ἑξῆς τὸ στρατοκρατικὸ καθεστῶς προχώρησε σὲ πραξικόπημα καὶ ἐντὸς τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος με στόχο καὶ ἀποτέλεσμα τὴν ἀνατροπὴ τῆς κανονικῆς διοικήσεώς Της σὲ κεντρικὸ καὶ περιφερειακὸ ἐπίπεδο (με τὸν διορισμὸ νέας Διαρκεῦς Ἱεραῦς Συνόδου, τὴν ἀφαίρεση ἐξουσιῶν ἀπὸ τὴν Ἱερά Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας, τὴν ἐκλογὴ νέου Ἀρχιεπισκόπου, τὴν ἀπομάκρυνση δεκαἑξὶ Μητροπολιτῶν μὴ φιλικῶν πρὸς τὸ καθεστῶς καὶ τὴν ἐκλογὴ εἴκοσι ἐννέα νέων Μητροπολιτῶν). Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν, στίς 30.12.1974 ἡ Ἱερά Σύνοδος, παραδίδοντας στὸν Πρωθυπουργὸ Κωνσταντῖνο Καραμανλῆ τὸ σχέδιο Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς τότε Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς, ἐπεσήμανε τὴν ἀνάγκη «ὅπως ἡ Ἐκκλησία ἀποκτήσῃ, ἄνευ οὐδεμιᾶς περαιτέρω ἀναβολῆς, τὸν Καταστατικὸν Αὐτῆς Χάρτην, ἵνα οὕτως ὀλοκληρωθῆ τὸ ἔργον τῆς ἐξυγιάνσεως τῆς Ἑλλαδικῆς Ἐκκλησίας ἐκ τῶν καταλοιπῶν τῆς ἐπὶ ἑπταετίαν ὄλην δικτατορικῆς διακυβερνήσεως Αὐτῆς, ἥτις δυσεξαριθμητὰ δεινὰ ἐπεσώρευσε ἐἰς Αὐτήν»⁶⁰.

Χωρὶς νὰ ἀδικεῖ κανεὶς τὴν προσωπικὴ ἠθικὴ στάθμη καὶ τὴν ἀξιόλογη διακονία καὶ προσφορὰ στὸ ποίμνιο ὧσων κληρικῶν συμμετεῖχαν στὴν ἀνωτέρω δοτῆ Διαρκῆ Ἱερά Σύνοδο ἢ ἐξελέγησαν ἀπὸ αὐτὴν ὡς Ἀρχιερεῖς καὶ χωρὶς νὰ παραβλέπεται ὅτι ἡ κρατικὴ εἰσβολὴ στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Ἐκκλησίας δὲν ἀποτελοῦσε καινοφανὲς συμβάν ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, καθὼς εἶχε ἱστορικὸ προηγούμενο (ὑπενθυμίζεται ὅτι ἀριστίνδην Σύνοδοι εἶχαν διορισθεῖ ἀπὸ τὸ κράτος κατὰ τὰ ἔτη 1917, 1920, 1925, 1938), δὲν μποροῦν νὰ ἀποσιωπηθοῦν τὰ ἀνωτέρω ἱστορικὰ γεγονότα. Στὸ πλαίσιο αὐτὸ εἶναι κατ' ἀρχὴν κατανοητὴ ἡ «οἰκονομία» ποὺ προσεπάθησαν ἀργότερα νὰ ἀσκήσουν με διάφορες ἀποφάσεις ἡ Διαρκῆς

σε τὴν ἀπαλοιφὴ τῆς διακρίσεως μεταξὺ δογματικῶν καὶ διοικητικῶν κανόνων ἀπὸ τὸ ἄρθρο 1 παρ. 3 καὶ τὴν μὴ κατάργηση Μητροπόλεων διὰ τοῦ ἄρθρου 29 (ἄρ. πρωτ. 1714/714/31.3.1969 ἐπιστολὴ Ἰ.Σ.Ι. πρὸς Γεώργιο Παπαδόπουλο, ΙΑΕΕ F2479_T1). Ἡ διάκριση δογματικῶν καὶ διοικητικῶν Ἱερῶν Κανόνων εἰσήχθη καὶ στὰ συνταγματικὰ κείμενα τῆς Δικτατορίας (ἄρθρο 1 παρ. 2 Σύντ. 1968 καὶ 1973).

60. Ἐπιστολὴ Ἰ.Σ. πρὸς Πρωθυπουργὸ Κ. Καραμανλῆ ὑπ' ἀριθμ. Ε.Π. 269/2359/ 30.12.1974.

Ἱερά Σύνοδος καί ἡ Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἱεραρχίας, μετὰ ἀπό τὸν Νοέμβριο τοῦ 1973⁶¹. Ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία θὰ ἀποτιμῆσει ἐὰν οἱ προσπάθειες θεραπείας ἔγιναν μὲ λιγότερο ἢ περισσότερο ἐπιτυχή ἢ ἀτυχή τρόπο, δὲν πρέπει ὡστόσο νὰ λησμονεῖται ὅτι ἀπέβλεπαν ἀφ' ἐνὸς στὴν ἐπούλωση τοῦ θεσμικοῦ τραύματος, τὸ ὁποῖο προεκάλεσε ἡ ἐπέμβαση τῆς στρατιωτικῆς Δικτατορίας στοῦ Σῶμα τῆς Ἐκκλησίας, καὶ ἀφ' ἑτέρου στὴν ἀποσόβηση τοῦ ἐσωτερικοῦ σπαραγμοῦ καὶ τῶν ὀξύτατων παρενεργειῶν του, ποὺ ἀνεδίδοντο ἐπὶ δεκαετίες⁶².

Ἐπιστρέφοντας στοῦ κείμενο τῆς ἀρχικῆς εἰσηγητικῆς ἐκθέσεως τοῦ σχεδίου Καταστατικοῦ Χάρτη ἐπὶ Ὑπουργίας Νικολάου Λούρου (1974), δὲν πρέπει νὰ ἀγνοηθεῖ ὅτι ἡ ἐκεῖ περιγραφόμενη σκοποθεσία περὶ παύσεως τῶν πολιτικῶν ἐπεμβάσεων διατυπωνόταν σὲ ἓνα συνοδευτικὸ κείμενο νομοσχεδίου καὶ ὑπὸ τὸ κράτος μιᾶς ζώσας πολιτειοκρατικῆς ἰδεολογίας γιὰ τὴν λειτουργία τῆς Ἐκκλησίας, ἡπιώτερης μὲν σὲ σχέση μὲ τὸ παρελθόν, ἀλλὰ ὅπωςδήποτε δεδομένης, ἡ ὁποία κατ' ἀρχὴν ὑπέφωσκε σὲ ἐπόμενα σχέδια κατὰ τὸ διάστημα 1974-1977 καὶ παρὰ τὴν ἔναρξη τῆς ἰσχύος τοῦ Συντάγματος 1975. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρεται ὅτι πουθενὰ στὸν ἰσχύοντα Καταστατικὸ Χάρτη δὲν ἐτέθη διάταξη παραπλήσια μὲ ἐκείνη ποὺ εἶχε προταθεῖ στοῦ σχεδίου τῆς Κληρικο-λαϊκῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1962 ὅτι: «*Τὰ ὄργανα τῆς Πολιτείας ὀφείλουσι, πρὸ τῆς λήψεως σχετικῶν ἀποφάσεων, νὰ ζητῶσιν ἐγγράφως τὴν γνώμην τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, ἐν ἐπιγούσῃ δὲ περιπτώσει τῆς Διαρκοῦς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς*» (= Δ.Ι.Σ.).

Δ. Οἱ συζητήσεις στὴ Βουλὴ

Τὸ τελικὸ νομοσχέδιο ὑπεγράφη στὶς 16 Μαρτίου 1977 ἀπὸ τοὺς Ὑπουργοὺς Προεδρίας Κυβερνήσεως καὶ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Γε-

61. Ἐνδεικτικῶς ἡ Ι.Σ.Ι., μετὰ ἀπὸ ἀλληλοδιάδοχες ἀποφάσεις, ἐν τέλει ἔκρινε τοὺς 10 ἀπὸ τοὺς 29 ἐκλεγέντες Μητροπολίτες τῆς περιόδου 1967-1972 ὡς ἀντικανονικοὺς καὶ τοὺς κήρυξε μαζί μὲ ἄλλους δύο Μητροπολίτες τῆς «πρεσβυτέρας» Ἱεραρχίας ὡς ἐκπτώτους λόγῳ διαταράξεως τῆς εἰρήνης καὶ ἐνόητας τῆς Ἐκκλησίας, τοὺς δὲ ὑπολοίπους ἔκρινε κατ' οἰκονομίαν, ρητῶς ἢ σιωπηρῶς, ὡς κανονικοὺς, ἐνῶ ἀργότερα ἐξέλεξε Μητροπολίτες σὲ «προσωποπαγεῖς» Ἱερεῖς Μητροπόλεως τοῦ ν. 1951/1991, ἐνῶ ἡ Δ.Ι.Σ. ἐπέβαλε στὶς 10.8.1993 ἐπιτίμιο ἀκοινωνησίας σὲ τρεῖς ἐκπτώτους Μητροπολίτες λόγῳ προκλήσεως ἐν τοῖς πράγμασιν σχίσματος, βλ. Ι.Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἡ διαπάλη*, ὅ.π., σελ. 118-156, 180-190, Χ. ΑΝΔΡΕΟΠΟΥΛΟΥ, ὅ.π., σελ. 308-314, 323-335, 346-351.

62. Βλ. ἀποτιμήσεις σὲ Ι.Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἡ διαπάλη νομιμότητας καὶ κανονικότητας*, ὅ.π., σελ. 126-156.

ώργιο Ράλλη, Δικαιοσύνης Κωνσταντίνου Στεφανάκη και Οικονομικών Ευάγγελου Δεβλέτογλου, συνοδευόταν από μία σύντομη εισηγητική έκθεση μόλις δύο σελίδων, τὸ ἀποτελοῦσαν ἑβδομήντα τρία ἄρθρα καὶ κατετέθη στὴ Βουλὴ ὑπὸ τὸν τίτλο: «*Περὶ κυρώσεως τοῦ Κώδικος Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος*»⁶³. Παρὰ τὶς ἐντυπώσεις ποὺ δημιουργεῖ ὁ ἀρχικὸς τίτλος τοῦ νομοσχεδίου, τοῦτο δὲν ψηφίσθηκε μὲ τὴν διαδικασία ψηφίσεως τῶν διοικητικῶν καὶ δικαστικῶν κωδίκων τοῦ ἄρθρου 76 § 6 τοῦ Συντάγματος 1975, δηλαδὴ δὲν ψηφίσθηκε ἀπὸ τὴν Βουλὴ ἓνας νόμος ποὺ κυρώνει «ἐν ὄλῳ» τὸν Καταστατικὸ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας ὡς κώδικα. Ἐὰν καὶ ἔτσι προέβλεπε καὶ τὸ διάταγμα 87/1974 ποὺ συνέστησε τὴν πρώτη Κληρικολαϊκὴ Ἐπιτροπὴ, ἐπίσης αὐτὴ ἦταν ἡ πρόθεση τῆς τότε Κυβερνήσεως καὶ ἡ ἐπιθυμία τῆς Ἱερᾶς Συνόδου⁶⁴, δηλαδὴ νὰ κυρωθεῖ ὁ Καταστατικὸς Χάρτης μὲ τὴν εἰδικὴ διαδικασία τῆς ψηφίσεως κωδίκων, ὥστε νὰ περιορισθεῖ ἡ δυνατότητα τοῦ νομοθετικοῦ σώματος νὰ ἐπιφέρει τροποποιήσεις στὸ κείμενο τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη. Ἐν τέλει κατὰ τὴν σχετικὴ ψηφοφορία στὴν ἀρμόδια Κοινοβουλευτικὴ Ἐπιτροπὴ ὑπερίσχυσε ἡ ἀντίθετη ἄποψη τῆς Ἐνώσεως Δημοκρατικοῦ Κέντρου, ποὺ ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς δυνατότητος νὰ γίνῃ συζήτηση καὶ φυσικὰ ἐπεμβάσεις τῆς Βουλῆς ἐπὶ ἐκάστου ἄρθρου τοῦ νομοσχεδίου⁶⁵.

Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἀκολουθήθηκε στὴν ἀρμόδια Κοινοβουλευτικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ στὴν Ὀλομέλεια τῆς Βουλῆς ἡ συνήθης διαδικασία συζητήσεως καὶ ψηφίσεως ἐπὶ τῆς ἀρχῆς, ἐπὶ τῶν ἄρθρων καὶ στὸ σύνολο τοῦ νομοσχεδίου, ὁπότε κατὰ τὴν συζήτηση στὴν Ὀλομέλεια τῆς Βουλῆς ἡ ἐπικεφαλίδα τοῦ νομοσχεδίου τροποποιήθηκε σέ: «Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος». Στὶς συζητήσεις στὴ Βουλὴ τὸ νομοσχέδιο ὑποστήριξαν ὁ Ὑπουργὸς καὶ ὁ Ὑφυπουργὸς Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων Γεώργιος Ράλλης καὶ Βασίλειος Κοντογιαννόπουλος ἀντιστοίχως.

Ἡ ἀνωτέρω παρατήρηση γιὰ τὸ ἰδεολογικὸ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὰ κείμενα τῶν συζητήσεων στὴ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων, ἰδίως ἀπὸ τὴν συζήτηση ἐπὶ τῶν ἄρθρων τοῦ νομοσχεδίου. Ἀπὸ τὴν ἐπισκόπηση τῶν Πρα-

63. IAAE F2491_T10.

64. Ἐπιστολὲς Ἰ.Σ. πρὸς Ὑπουργὸ Ἐθν. Παιδείας & Θρησκευμάτων Π. Ζέπο, Πρόεδρο Βουλῆς Κ. Παπακωνσταντίνου ὑπ' ἀριθμ. Ε.Π. 266/2360/30.12.1974, Ε.Π. 268/2361/ 30.12.1974 (IAAE F2490_T7) καὶ πρὸς Ὑφυπουργὸ Ἐθν. Παιδείας & Θρησκευμάτων Χρυσ. Καραπιτέρη ὑπ' ἀριθμ. 3117/1452/25.6.1976 (IAAE F2490_T8).

65. IAAE F2491_T8 (Ὁρθόδοξος Τύπος, 1.5.1977, σελ. 1).

κτικῶν τῆς Βουλῆς, εἰδικά κατὰ τὴ συζήτηση ἐπὶ τῶν ἄρθρων (Συνεδρίες Ὀλομέλειας Βουλῆς 12.5.1977, 16.5.1977), διαφαίνεται ἡ διάθεση βουλευτῶν διαφόρων κοινοβουλευτικῶν σχηματισμῶν νὰ εἰσαγάγουν τροποποιήσεις ἢ νὰ καταργήσουν ρυθμίσεις τοῦ προτεινόμενου νομοσχεδίου, τὸ ὁποῖο εἶχε προέλθει ἀπὸ τὴν Κληροικολαϊκὴ Ἐπιτροπὴ, ἐνίοτε μὲ διατάξεις ποὺ ἀπέβλεπαν στὴν κατοχύρωση μικρότερης ἢ μεγαλύτερης αὐτοδιοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας ἢ ἐπιχειροῦσαν τὴν ἀφομοίωση δημοκρατικῶν κατακτήσεων καὶ κοσμικῶν ἀποτιμήσεων τοῦ δημόσιου βίου. Ἐνδεικτικῶς, κατὰ τὴ συζήτηση ἐπὶ τῶν ἄρθρων: 1) Προτάθηκε ἡ εἰσαγωγή ρυθμίσεως, κατὰ τὴν ὁποία πρὶν ἀπὸ τὴν ψήφιση ὁποιουδήποτε «ἐκκλησιαστικοῦ νόμου» εἶναι ἀπαραίτητη ἡ γνωμοδότηση ἢ ἀκόμη καὶ ἡ σύμφωνη γνώμη τῆς Ἐκκλησίας. 2) Προτάθηκε ρύθμιση ὅτι ἡ Ἐκκλησία ὄχι ἀπλῶς συνεργάζεται μετὰ τῆς Πολιτείας, ἀλλὰ εἶναι ἀρμόδια γιὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴ ἐκπαίδευση. 3) Ὑπεβλήθησαν παρατηρήσεις γιὰ τὴν συγκρότηση τῶν Συνοδικῶν Ἐπιτροπῶν. 4) Ἠκούσθησαν ἀμφισβητήσεις γιὰ τὴν σκοπιμότητα ὑπάρξεως καὶ τὸ εὖρος τῶν νομοθετικῶν ἐξουσιοδοτήσεων τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη πρὸς τὴν Δ.Ι.Σ. καὶ τὴν Ι.Σ.Ι. 5) Προτάθηκαν μεταβολές ὡς πρὸς τὸν τρόπο ἐκλογῆς τοῦ Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν Μητροπολιτῶν μὲ τὴν συμμετοχὴ τοῦ κατωτέρου κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴ τοῦ κατωτέρου κλήρου μὲ τὴν συμμετοχὴ καὶ τοῦ ποιμνίου⁶⁶. 6) Προτάθηκε ἡ 35ετῆς ὑπηρεσία ἢ τὸ ἐξηκοστὸ πέμπτο ἔτος ὡς προαιρετικὸ ὄριο ἀποχωρήσεως τῶν ἐφημερίων (ὁ Ὑπουργὸς Γ. Ράλλης ἔκανε δεκτὸ τὸ ἐβδομηκοστὸ ἔτος). 7) Προτάθηκε ἡ μισθολογικὴ ἐξομοίωση τῶν ἐφημερίων καὶ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων. 8) Ζητήθηκε ἡ ἐξομοίωση τοῦ ὑπαλληλικοῦ καθεστώτος τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπαλλήλων μὲ αὐτὸ τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων (ἔγινε δεκτὸ ἀπὸ τὸν Ὑφυπουργὸ Β. Κοντογιαννόπουλο). 9) Προτάθηκε ἡ ἀπαλοιφή τοῦ δικαιώματος τοῦ ἐκκλήτου ἐνώπιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου γιὰ τοὺς τιμωρούμενους Ἀρχιερεῖς. 10) Ἐζητήθη νὰ μὴν ἀπαιτεῖται ἐπισκοπικὴ ἄδεια γιὰ τὴν προσφυγὴ κληρικοῦ στὴ δικαιοσύνη χωρὶς καμμία ἐξαιρέση, ἀντὶ νὰ ἀπαιτεῖται στὶς ἀντιδικίες μετὰ κληρικῶν (ἐγένετο δεκτὸ ἀπὸ τὸν Ὑφυπουργὸ Β. Κοντογιαννόπουλο). 11) Ἐτέθη πρὸς συζήτηση ἡ καθιέρωση ἡλικιακοῦ ὁρίου ὑποχρεωτικῆς ἐξόδου γιὰ τοὺς Ἀρχιερεῖς.

66. Ἀπερρίφθη ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸ Γ. Ράλλη μὲ τὴν ἐπίκληση τῆς ἐμπειρίας ἀπὸ τὴν περίοδο 1909-1923, ὅποτε «ἡ προσπάθεια συμμετοχῆς τοῦ λαϊκοῦ στοιχείου ἀπέτυχε τόσον παταγωδῶς, ὥστε ἡ Ἐπανάσταση τοῦ '23 τὴν κατήργησε ... Διότι εἶχαν τοιαύτην ἀνάμειξιν τὰ κόμματα ὥστε εἰς τὸ τέλος πᾶσα πρᾶξις τῆς ἐκλογῆς εἰς τὴν ὁποίαν εἶχεν ἀνάμειξιν τὸ λαϊκὸν στοιχεῖον, ἦτο πρᾶξις ἐκ τῶν προτέρων διαβλητῆ (Πρακτικὰ Ὀλομέλειας Βουλῆς 12.5.1977, IAEE F2482_T1).

Ε. Τὰ σημεῖα προόδου τοῦ ν. 590/1977

Σταχυολογοῦνται κατωτέρω ὀρισμένες καίριες ἐπιλογές τοῦ ἰσχύοντος Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ποὺ καθιεροῦνουν ἓνα καινοτόμο πλαίσιο λειτουργίας τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, περὶ τοῦ ὁποῖου ἡ Εἰσηγητικὴ Ἐκθεση τοῦ νόμου διαβεβαίει ὅτι πλέον συνιστᾶ «ὀρθὴν κατ' ἀρχὴν βάσιν ἐναρμονίσεως νομιμότητος καὶ κανονικότητος», καὶ ἀποτελοῦν σημεῖα προόδου:

α. Ἡ ἐναρμόνιση τοῦ Συνοδικοῦ θεσμοῦ πρὸς τὸ Κανονικὸ Δίκαιο

Ἡ ἐκ νέου διαρρῦθμιση τῶν ἀρμοδιοτήτων καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ συνοδικοῦ θεσμοῦ καὶ τῶν δύο ὀργανικῶν ἐκφάνσεών του, τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας, ἀπετέλεσε σημεῖο ἐπιτυχοῦς συντονισμοῦ τῶν ὀργάνων αὐτῶν πρὸς τὴν κανονικὴ παράδοση τῆς Ἀνατολικῆς Ὁρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας μέσα στὴ νομοθετικὴ πορεία τοῦ θεσμοῦ ἀπὸ τὸ 1833 ἕως τὸν ἰσχύοντα Κ.Χ.Ε.Ε.⁶⁷

Τὸ 1833 συνεστήθη ἀπὸ τὴν Ἀντιβασιλεία τοῦ Ὁθωνα καὶ χωρὶς τὴν κανονικὴ ἐγκριση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου αὐτοκέφαλη Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος διοικούμενη ἀπὸ Διαρκῆ Ἱερὰ Σύνοδο Ἀρχιερέων. Ἡ Ἐκκλησία εἶχε κατὰ τὸ διάταγμα τῆς ἀνεξαρτησίας της (Β.Δ. τῆς 23.7/4.8.1833)⁶⁸ ὡς κεφαλὴ τὸν ρωμαιοκαθολικὸ Βασιλέα, ἐνῶ τὴ Διαρκῆ Ἱερὰ Σύνοδο ἀποτελοῦσαν πέντε Ἐπίσκοποι, οἱ ὁποῖοι διορίζοντο ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Ἡ Δ.Ι.Σ. εἶχε αὐτονομία μόνον σὲ δογματικὲς καὶ λειτουργικὲς ὑποθέσεις, ἀλλὰ οἱ συνεδριάσεις γιὰ κάθε ζήτημα ἦσαν ἐγκυρες, μόνον ἐὰν συμμετεῖχε ὁ Γραμματεὺς καὶ ὁ βασιλικὸς Ἐπίτροπος. Γραμματεὺς εἶχε ὀρισθεῖ ὁ ἀρχιμανδρίτης Θεόκλητος Φαρμακίδης καὶ Ἐπίτροπος ὁ ἴδιος ὁ Γραμματεὺς (Ἵπουργός) ἐπὶ τῆς Δικαιοσύνης Κωνσταντῖνος Σχινᾶς.

Ἀπὸ τὸ 1833 ἕως τὸ 1852 ὁ θεσμὸς τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου ἀποτελοῦσε τὸ μοναδικὸ συλλογικὸ διοικητικὸ ὄργανο τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, χωρὶς καμμία πρόβλεψη (καὶ ἐπομένως χωρὶς παροχὴ δυνατότητας) ἐκ μέρους τοῦ κρατικοῦ νομοθέτη γιὰ τὴν λειτουργία Ἱερᾶς Συνόδου τῆς ὀλομελείας τῶν Ἐπισκόπων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (γνωστῆς σήμερα ὡς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας). Ἡ ἀπαγόρευση αὐτή, ποὺ καθιστοῦσε ἐξ ἀντι-

67. Γιὰ τὴν νομοθετικὴ ἱστορία τῆς Δ.Ι.Σ. καὶ τῆς σχέσεώς της μὲ τὴν Ι.Σ.Ι., βλ. ΑΓΓ. ΤΣΑΓΚΑΡΗ, *Ἡ ἱστορία καὶ τὸ νομικὸ πλαίσιο τῆς Διαρκοῦς Ἱερᾶς Συνόδου*, 2001, passim.

68. Β.Δ. τῆς 23.7/4.8.1833 (ΦΕΚ 23/1-13.8.1833).

διαστολής ανώτατο όργανο την Δ.Ι.Σ., ένα όργανο δηλαδή μερικώς και όχι πλήρως συμμετοχής των Έπισκόπων της Έκκλησίας, προσέδιδε στη Δ.Ι.Σ. την ιδιότητα θεσμού που δεν εκπροσωπεί απλώς, αλλά κατ' ουσίαν υποκαθιστά την Ι.Σ.Ι. Επιπλέον τα μέλη της Δ.Ι.Σ. επελέγοντο από τον Βασιλέα, γεγονός που επίσης άναιρούσε κάθε συμφωνία του θεσμού προς την κανονική παράδοση της Όρθοδόξου Έκκλησίας.

Με τον Καταστατικό Νόμο του 1923 προεβλέπετο ο θεσμός της Ίερας Συνόδου της Ίεραρχίας και αργότερα, με νομοθετικό διάταγμα της 26.9.1925, έκανονίσθη η σχέση των δύο οργάνων Δ.Ι.Σ. και Ι.Σ.Ι. με την ρήτρα ότι η Ι.Σ.Ι. εκπροσωπείται από την Δ.Ι.Σ. Ο όρος αυτός περι «έκπροσωπήσεως» της Ι.Σ.Ι. από την Δ.Ι.Σ. διτηρήθη μέχρι τον ν. 590/1977, αλλά δεν επανελήφθη στον ισχύοντα Καταστατικό Χάρτη, καθώς έκριθη ως νομοτεχνικά άτυχής. Όστόσο κατά τον Καταστατικό Νόμο του 1923 ή σύγκληση της Ι.Σ.Ι. δεν απέκειτο στην έλεύθερη βούληση της Έκκλησίας, αλλά έπρεπε να προτείνει την σύγκλησή της ο Ύπουργός των έπι Έκκλησιαστικών και έπι της Δημοσίας Εκπαιδύσεως, ώστε να έκδοθει σχετικό βασιλικό διάταγμα.

Ο Καταστατικός Νόμος του 1931 (ν. 5187/1931) επέτρεψε την ανά τριετία σύγκληση τακτικής συνεδριάσεως της Ίερας Συνόδου της Ίεραρχίας και με τον Καταστατικό Νόμο του 1940 (2171/1940) έπεμηκύνθη σε πενταετία τó έλάχιστο διάστημα μεταξύ των τακτικών συνεδριών της Ι.Σ.Ι. Αργότερα ο Καταστατικός Χάρτης του 1943 (ν. 671/1943) επανέφερε τó προαναφερθέν διάστημα στα τρία έτη και τó από 17.12.1959 βασιλικό διάταγμα ώρισε την κατ' έτος σύγκληση τακτικής συνεδρίας της Ι.Σ.Ι. Η ρήτρα περι τακτικής συνεδρίας της Ι.Σ.Ι. άπαξ του έτους διτηρήθη στον Καταστατικό Χάρτη του 1969 (ν.δ. 126/1969), όπως και στον νυν ισχύοντα Καταστατικό Χάρτη.

Κατά τον ισχύοντα Καταστατικό Χάρτη της Έκκλησίας της Ελλάδος ή Ι.Σ.Ι.: α) Καθίσταται «Ανώτατη Έκκλησιαστική Αρχή της Έκκλησίας της Ελλάδος». β) Συνέρχεται τακτικά άπαξ του έτους. γ) Συγκροτείται από όλους τούς εν ενεργεία έπαρχιούχους Μητροπολίτες. δ) Έχει την αποκλειστική άρμοδιότητα έκλογής των μελών της, χωρίς παρέμβαση της Πολιτείας κατά την έπιλογή του νέου Μητροπολίτη ή του Αρχιεπισκόπου Αθηνών και πάσης Ελλάδος. Παράλληλα, ο θεσμός της Δ.Ι.Σ. κατονομάζεται ως διαρκές διοικητικό όργανο της Έκκλησίας της Ελλάδος⁶⁹, τó όποιο άσκει όλες τις έξουσίες της

69. Κατά την συζήτηση έπι των άρθρων του νομοσχεδίου του Κ.Χ.Ε.Ε. άπαλείφθηκε ή φράση ότι ή Δ.Ι.Σ. είναι «έκπρόσωπος» της Ι.Σ.Ι. (Πρακτικά Όλομέλειας Βουλής 12.5.1977, ΙΑΒΕ F2482_T1).

Ι.Σ.Ι. (πλήν ορισμένων) κατά τὸ διάστημα πού μεσολαβεῖ μεταξύ τῶν συνεδριάσεων τῆς Ι.Σ.Ι.

β. Ἡ ἐκλογή τῶν Ἀρχιερέων

Ὁ ἰσχύων Καταστατικὸς Χάρτης ἐρείδεται στὴν κανονικὴ βάση τῆς ἐκλογῆς ὄλων τῶν Ἀρχιερέων ἀπὸ τὴν τοπικὴ Σύνοδο τῶν ἐν ἐνεργείᾳ Ἀρχιερέων, δηλαδή τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας (Ι.Σ.Ι.). Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ σύστημα ἐκλογῆς Ἀρχιερέων τοῦ νόμου Σ' /1852⁷⁰, τὴν ἴδια κανονικὴ ἀρχὴ ἀκολουθοῦσε καὶ ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τοῦ 1923, πού προέβλεψε τὸ πρῶτον τὴ λειτουργία τῆς Ι.Σ.Ι., ἡ ὁποία ἐκλέγει τοὺς Ἀρχιερεῖς⁷¹. Ἡ ἀρχὴ αὐτὴ ἀνηρέθη ἀπὸ τὸν νομοθέτη ἀργότερα καὶ ἕως τὴν ψήφιση τοῦ ν. 590/1977, καθὼς:

α) στὸν Καταστατικὸ Νόμο τοῦ 1931 ὑπῆρχε πρόβλεψη ὅτι ἡ Ι.Σ.Ι. ἐκλέγει μὲν τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν, ἀλλὰ οἱ Μητροπολίτες-μέλη τῆς ἐπιλέγονται ἀπὸ τὸν Ὑπουργὸ Ἐκκλησιαστικῶν ἀπὸ τρεῖς ὑποψηφίους (τριπρόσωπο), πού ἀναδεικνύονται μετὰ ἀπὸ ψηφοφορία τῆς Ι.Σ.Ι.⁷²

β) κατὰ τὴ μεταξικὴ νομοθεσία⁷³ ἡ ἐκλογή Ἀρχιεπισκόπου καὶ Μητροπολιτῶν γινόταν ἀπὸ τὸν βασιλεῖα βάσει τριπρόσωπου δελτίου πού κατήριτιζε διὰ ψηφοφορίας ἡ Δ.Ι.Σ.:

γ) κατὰ τὸν Καταστατικὸ Νόμο τοῦ 1940 ὁ βασιλεὺς ἐπέλεγε ἀπὸ τριπρόσωπο δελτίο πού κατήριτιζε ἡ Ι.Σ.Ι. τόσο τὸν Ἀρχιεπίσκοπο Ἀθηνῶν ὅσο καὶ τοὺς λοιποὺς Μητροπολίτες⁷⁴.

δ) μὲ τὸν Καταστατικὸ Χάρτη τοῦ 1943 ἡ ἀρμοδιότητα ἐκλογῆς τῶν Ἀρχιερέων ἀφηρέθη ἀπὸ τὴν Ι.Σ.Ι. καὶ περιήλθε στὴ Δ.Ι.Σ. χωρὶς ἀνάμειξη τῆς Κυβερνήσεως⁷⁵.

ε) μὲ τὸ ἀπὸ 17.12.1959 βασιλικὸ διάταγμα⁷⁶ ἀνετέθη ἡ σχετικὴ ἐξουσία ἐκλογῆς Ἀρχιεπισκόπου καὶ τῶν λοιπῶν Μητροπολιτῶν ἐκ νέου στὴν Ι.Σ.Ι. καὶ χωρὶς πολιτικὴ παρέμβαση, ἀλλὰ

70. Ἄρθρα Γ', Δ' ν. Σ' /1852 (ΦΕΚ Α 25/10.7.1852). Ἡ Ἱερὰ Σύνοδος προτείνει τρεῖς κληρικούς στὸν Βασιλεῖα πρὸς ἐκλογή Μητροπολίτη, ἐνῶ πλήρωση θρόνου διὰ καταστάσεως γίνεταί «ἐγκρίσει τοῦ Βασιλέως, μετὰ γνωμοδότησιν τῆς Ἱερᾶς Συνόδου».

71. Ἄρθρα 23-25 ν.δ. τῆς 31.12.1923 (ΦΕΚ Α' 387/31.12.1923).

72. Ἄρθρα 10, 12 ν. 5187/1931 (ΦΕΚ Α' 224/23.6.1931).

73. Ἄρθρα 1 παρ. 1 ἑδάφ. 1 ἄ.ν. 39/1936 (ΦΕΚ Α' 378/31.8.1936), 2 παρ. 9-14 ἄ.ν. 1493/1938 (ΦΕΚ Α' 455/3.12.1938).

74. Ἄρθρο 16 παρ. 12, 18 παρ. 1 ἄ.ν. 2170/1940 (ΦΕΚ Α' 5/4.1.1940).

75. Ἄρθρα 15 παρ. 2, 17 παρ. 1 ν. 671/1943 (ΦΕΚ Α' 324/27.9.1943).

76. Ἄρθρα 15 παρ. 2, 17 παρ. 1 ν. 671/1943 (ΦΕΚ Α' 324/27.9.1943).

στ) αυτό ανετράπη με τὸν Καταστατικὸ Χάρτη τοῦ 1969, ὁ ὁποῖος ἀνέθεσε τὴν ἐκλογή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν σὸν βασιλέα «τῇ προτάσει τοῦ Ὑπουργικοῦ Συμβουλίου» ἐκ τριπροσώπου δελτίου πὸν κατήριξε ἡ Δ.Ι.Σ.⁷⁷, ἐνῶ διετήρησε προσωρινῶς ἐν ἰσχύι τὸν ἀναγκαστικὸ νόμο 3/1967 καὶ ἐν μέρει τὴ μεταξικὴ νομοθεσία ὡς πρὸς τὴν ἐκλογή τῶν Μητροπολιτῶν, οἱ ὁποῖοι ἐπέλεγοντο ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπὸ τριπροσώπο δελτίο πὸν κατήριξε ἡ Δ.Ι.Σ.

Πλέον με τὸν ν. 590/1977 ὁ Ἀρχιεπίσκοπος Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ οἱ λοιποὶ Ἀρχιερεῖς ἐπιλέγονται ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας διὰ καταστάσεως (μεταθέσεως) ἢ ἐκλογῆς, βάσει καταλόγου ἐκλογίμων πρὸς Ἀρχιερατεῖαν, τὸν ὁποῖον εἰσηγείται ἡ Δ.Ι.Σ. καὶ ἐγκρίνει ἡ Ι.Σ.Ι., χωρὶς κατ' οὐσίαν ἐμπλοκὴ τοῦ κράτους κατὰ τὰ προαναφερθέντα στάδια. Πρόκειται γιὰ βασικὴ νομοθετικὴ μεταβολὴ στὶς σχέσεις Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ Πολιτείας, σὲ ἐφαρμογὴ τῆς ὁποίας πραγματοποιήθηκε ἡ πρώτη στὴν ἱστορία τῆς Αὐτοκεφάλου Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐκλογή Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας χωρὶς οὐσιαστικὴ παρεμβολὴ τοῦ κράτους, αὐτὴ τοῦ μακαριστοῦ Ἀρχιεπισκόπου Χριστοδούλου (28 Ἀπριλίου 1998) καὶ ἐν συνεχείᾳ τοῦ νῦν Ἀρχιεπισκόπου κ. Ἱερωνύμου (7 Φεβρουαρίου 2008).

Συνολικῶς, κατὰ τὴν τεσσαρακονταετία ἐφαρμογῆς τοῦ ἰσχύοντος Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος ἐξελέγησαν ἑκατὸν Μητροπολίτες, ἕξι Τιτουλάριοι Μητροπολίτες, ἕξι Βοηθοὶ Ἐπίσκοποι καὶ τέσσερις Τιτουλάριοι Ἐπίσκοποι.

γ. Ἡ κατάργηση τοῦ θεσμοῦ τοῦ Βασιλικῦ Ἐπιτρόπου

Ὁ ἰσχύων Καταστατικὸς Χάρτης δὲν ἐπανέλαβε τὸν θεσμὸ τοῦ βασιλικῦ ἢ κυβερνητικῦ Ἐπιτρόπου, χωρὶς τὴν πρόσκληση τοῦ ὁποῖου ἦταν ἄκυρη ἢ συνεδρία τῆς Δ.Ι.Σ. ἢ τῆς Ι.Σ.Ι., οὔτε ἀνέθεσε σὲ ἄλλο κρατικὸ ὄργανο παραπλήσιες ἀρμοδιότητες (ὅπως ὁ Καταστατικὸς Χάρτης τοῦ 1969 σὸν Ὑπουργὸ Ἐθνικῆς Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων [ἄρθρο 11] ἢ ὁ ἀ.ν. 3/1967 [ἄρθρο 4] σὸν Γενικὸ Διευθυντὴ Θρησκευμάτων τοῦ ἰδίου Ὑπουργείου)⁷⁸.

77. Ἄρθρο 20 παρ. 4 ν.δ. 126/1969.

78. Ἡ κατάργηση τοῦ θεσμοῦ τοῦ Ἐπιτρόπου καὶ ἡ ἀντικατάστασή του ἀπὸ τὴν δυνατὴ συμμετοχῆς ἄνευ ψήφου τοῦ Ὑπουργοῦ Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων ἢ ἐκπροσώπου του καὶ ἀποχωρήσεως πρὸ τῆς λήψεως ἀποφάσεων τῆς Ι.Σ.Ι. ἢ τῆς «*Διαρκoῦς Συνοδικῆς Ἐπιτροπῆς*» εἶχε προταθεῖ ἤδη ἀπὸ τὸ σχέδιο Καταστατικοῦ Χάρτη τῆς Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ ν.δ. 4243/1962 (ἄρθρα 13 καὶ 69 παρ. 2, Πράξεις Ἐπιτροπῆς ὑπ' ἀριθμ. 78/6.3.1964, 83/21.3.1964), ΙΑΕΕ φάκελος F2480_T5.

Ὁ θεσμὸς αὐτός, περὶ τῶν ἐνεργειῶν τοῦ ὁποίου κάποτε ὁ μακαριστὸς Μητροπολίτης Ἀργολίδος Χρυσόστομος Α΄ (Ταβλαδωράκης) χρησιμοποίησε τὸν χαρακτηρισμὸ «ἐν εἶδος χονδροειδοῦς Μαουερισμοῦ»⁷⁹, ἐξησφάλιζε διαρκῆ παρακολούθηση τοῦ Κράτους στὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος καὶ δὴ καὶ στὸ ἀνώτατο ἐπίπεδο διοικήσεώς Της. Ἡ ὀλοσχερῆ κατάργησή του, καὶ μάλιστα χωρὶς ἀντικατάσταση ἀπὸ μορφὲς ἡπιώτερης συμμετοχῆς κυβερνητικοῦ ὄργανου κατὰ τίς συνεδρίες τῆς Δ.Ι.Σ. καὶ τῆς Ι.Σ.Ι., σηματοδοτεῖ σοβαρὴ ἀλλαγὴ τῆς πολιτειακῆς νοοτροπίας ἔναντι τῆς ἐλευθερίας αὐτοδιοικήσεως τῆς Ἐκκλησίας.

δ. Ἡ επέκταση τοῦ δικαιώματος ἐκκλήτου

Τὸ χορηγούμενο ἀπὸ τὴν Πατριαρχικὴ καὶ Συνοδικὴ Πράξι τῆς 4.9.1928 δικαίωμα πρὸς ἄσκηση ἐκκλήτου (ἐφέσεως) ἀπὸ τὸν τιμωρούμενο Ἀρχιερέα τῶν Νέων Χωρῶν ἐνώπιον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου ἐπεξετάθη καὶ στοὺς λοιποὺς Μητροπολίτες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (ἄρθ. 44 § 2).

ε. Θέσπιση ἀντικειμενικῆς διαδικασίας ἀκουσίας ἀπαλλαγῆς Μητροπολίτου ἐκ τῶν καθηκόντων του

Ἄντὶ τοῦ προβληματικοῦ ἐξ ἐπόψεως Ἱερῶν Κανόνων ὄριου ἡλικίας καθωρίσθη εἰδικὴ διαδικασία διαπιστώσεως τῆς ἀνικανότητος Μητροπολίτου νὰ διαποιμαίνει, ἀπὸ Ἐπιτροπὴ Καθηγητῶν Ἱατρικῶν Σχολῶν, ἢ γνώμη τῆς ὁποίας, ἐφ' ὅσον εἶναι ὁμόφωνος, δεσμεύει τὴν Διαρκῆ Ἱερὰ Σύνοδο⁸⁰.

στ. Νομοθετικὲς ἐξουσιοδοτήσεις πρὸς τὴν Δ.Ι.Σ. καὶ τὴν Ι.Σ.Ι.

Σημεῖο προόδου τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ 1969, τὸ ὁποῖο διετηρήθη στὸν ἰσχύοντα Καταστατικὸ Χάρτη, εἶναι ἡ παραχώρηση ἀπὸ τὸ κράτος τῆς νομοθετικῆς ἐξουσίας στὴν Διαρκῆ Ἱερὰ Σύνοδο καὶ στὴν Ἱερὰ Σύνοδο τῆς Ἱεραρχίας, περὶ τῶν ὁποίων ἠγωνίσθη ὁ μακαριστὸς Ἀρχιεπίσκοπος Ἱερώνυμος Α΄, ὥστε νὰ μποροῦν νὰ νομοθετοῦν ἐσωτερικὰ ζητήματα μὲ κανονιστικὲς διοικητικὲς ἀποφάσεις τους, οἱ ὁποῖες δημοσιεύονται στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυ-

79. Πρόκειται γὰρ σχόλιο τοῦ Μητροπολίτη Ἀργολίδος Χρυσοστόμου πρὸς τὴν Ἱερὰ Σύνοδο (ἐπιστολὴ ἀρ. πρωτ. 571/23.6.1964, Συνοδ. πρωτ. 1459/25.6.1964) ἐπὶ τῆς εἰσηγητικῆς ἐκθέσεως τοῦ Βασιλικοῦ Ἐπιτρόπου, ὁ ὁποῖος ἀπευθύνθηκε στὸν Βασιλέα, ὡς ἐκπροσωπῶν καὶ τοὺς Ἀρχιερεῖς τῆς Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς καταρτίσεως Καταστατικοῦ Χάρτου τοῦ 1964 (ΙΑΕΕ, F2480_T7).

80. Ἄρθρο 34 παρ. 6 ν. 590/1977.

βερνήσεως⁸¹. Μετά από την έναρξη ισχύος μάλιστα του νέου Καταστατικού Χάρτη, ή Διαρκής Ίερά Σύνοδος συνέστησε στις 9 Δεκεμβρίου 1977 Έπιτροπές, προκειμένου αυτές να αξιοποιήσουν τις νομοθετικές εξουσιοδοτήσεις του νόμου 590/1977 και να εισηγηθούν σχέδια κανονισμών αρκετοί όμως κανονισμοί μέχρι σήμερα δεν έχουν εκδοθεί (π.χ. ο κανονισμός για το ένιοτε στασιαζόμενο θέμα των όριων των Ίερων Μητροπόλεων του άρθρου 11 § 2 ή οι κανονισμοί διαχειρίσεως της εκκλησιαστικής περιουσίας του άρθρου 46 § 2).

ΣΤ. Άτελεῖς ρυθμίσεις του νόμου 590/1977

Υφίσταται επίσης και μία μικρή κατηγορία ρυθμίσεων του Κ.Χ.Ε.Ε., οι οποίες λόγω της διατυπώσεώς των δεν παρήγαγαν ipso jure έννομα αποτελέσματα με τη συμπερίληψή τους στον Καταστατικό Χάρτη, καθώς απαιτούσαν την ψήφιση έπόμενου νόμου: α) Η πρόβλεψη της αίτησεως άναθεωρήσεως. Θεσπίσθηκε θεωρητικώς ή άρμοδιότητα της Ι.Σ.Ι. προς εκδίκαση αίτησεων άναθεωρήσεως τιμωρηθέντων κληρικῶν «κατά τὰ ειδικώτερον υπό του Νόμου, περί Έκκλησιαστικῶν Δικαστηρίων, όρισθησόμενα» (άρθρο 4 περ. ι'), ώστόσο ο νόμος αυτός ούδέποτε μέχρι σήμερα έψηφίσθη. β) Η σύσταση Α.Ε. ή Ε.Π.Ε. «διά την έν γένει αξιοποίησιν της εκκλησιαστικής περιουσίας». Ούδέποτε έξεδόθη τέτοιος νόμος και ή διάταξη παρέμεινε άνεφάρμοστη⁸².

Ζ. Τροποποιήσεις έπι του κειμένου του Καταστατικού Χάρτη της Έκκλησίας της Ελλάδος (ν. 590/1977)

Οί τροποποιήσεις, οι οποίες έπληνέχθησαν έπι του κειμένου του Καταστατικού Χάρτη από το 1977 έως σήμερα, έπεδίωξαν να λύσουν ζητήματα που άπέρεαν από συγκυριακές άνάγκες της εκκλησιαστικής ζωής, είτε ήπτοντο γενικώτερων άρχῶν για τις σχέσεις Έκκλησίας και Πολιτείας. Ομαδοποιούμενες άνα νομοθέτημα οι μεταβολές έχουν ως έξής:

81. Άρθρα 36 παρ. 6, 46 παρ. 2 κ.λπ. ν. 590/1977.

82. Η σύσταση της Άνώνυμης Έταιρείας Άξιοποίησης Έκκλησιαστικής Περιουσίας δυνάμει των άρθρων 83 έπομ. ν. 4182/2013 (ΦΕΚ Α' 185/10.9.2013) άφορα ειδικώς στην περιουσία της Ί. Άρχιεπισκοπής Άθηνών και των νομικῶν προσώπων έποπτείας της και όχι την «έν γένει» αξιοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας.

1) Νόμος 1351/1983: Ἡ τροποποίηση αὐτὴ στὸν ν. 590/1977 ἔγινε κατὰ τρόπο καὶ μὲ περιεχόμενο πού ἀνακαλεῖ τὴ δυσάρεστη μνήμη πολιτειακῶν παρεμβάσεων τῆς ἑπταετοῦς Δικτατορίας. Εἰδικώτερα, μὲ τὸ ἄρθρο 15 τοῦ ἐν λόγω νόμου⁸³ προσετέθη ἡ παράγραφος 8 στὸ ἄρθρο 34 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη, χωρὶς τὴν συναίνεση τῆς Ἱεραῆς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, προκειμένου νὰ ἀντιμετωπισθεῖ ἀπὸ τὴν Πολιτεία τὸ ζήτημα τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ ἀρνούμενου νὰ παραιτηθεῖ μακαριστοῦ Μητροπολίτη Κεφαλληνίας Προκοπίου (Μενούτη). Ἡ διάταξη αὐτὴ ἐπιτρέπει τὴν ἐξάμνηνη διαθεσιμότητα καὶ κατόπιν τὴν ὀριστικὴ ἔκπτωση Μητροπολίτη ἀπὸ τὴν θέση του, χωρὶς νὰ ἀπαιτεῖται νὰ ἔχει διαπράξει ἐκκλησιαστικὸ ἀδίκημα («ἐφ' ὅσον συντρέχουν λόγοι πού ἀφοροῦν στὸ πρόσωπό του, στὸ συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας, στὴ δημόσια τάξι ἢ στὴν κοινωνικὴ εἰρήνη»), χωρὶς ἄσκηση πειθαρχικῆς διώξεως, χωρὶς ἀπολογία καὶ πειθαρχικὴ δίκη. Ἡ ἐν λόγω «ιδιώνυμη» διαδικασία, πού κινεῖται κατόπιν πρωτοβουλίας τοῦ ἐκάστοτε Ἀρχιεπισκόπου Ἀθηνῶν καὶ πάσης Ἑλλάδος καὶ ἐπιφέρει ἀπομάκρυνση Μητροπολίτη μὲ αἰτιολογία καὶ διαδικασία ἀνάλογη ἐκείνων τοῦ (ἐπὶ Δικτατορίας ἰσχύσαντος) ἀναγκαστικοῦ νόμου 214/1967 («ἀπώλεια τῆς ἔξωθεν καλῆς μαρτυρίας»), μὲ τὸν ὅποιο διώχθηκαν ἀντιφρονοῦντες κληρικοί, κατακρίθηκε ἔντονα ἀπὸ τὴν νομικὴ θεωρία⁸⁴, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἀντίθετη μὲ τὸ ὀρθόδοξο κανονικὸ δίκαιο καὶ ὡς ἰδιαιτέρως ἀόριστη ἐν ὄψει τῶν σύγχρονων δικαιοκρατικῶν ἀρχῶν. Ἡ Δ.Ι.Σ. παλαιότερα εἶχε ζητήσει τὴν κατάργηση τῆς ἐπαχθοῦς καὶ ἀντικανονικῆς ταύτης διατάξεως, χωρὶς ὅμως νὰ ἔχει ἀνταποκριθεῖ τὸ Ὑπουργεῖο Παιδείας καὶ Θρησκευμάτων. Διὰ τοῦτο, θὰ προτεῖναμε τὴν ἐν εὐθέτῳ χρόνῳ ἀνάληψη σχετικῆς Συνοδικῆς πρωτοβουλίας γιὰ τὴν κατάργησίν της.

2) Νόμος 1951/1991: Μὲ ἀντικατάσταση τοῦ ἄρθρου 27 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη ὁ νόμος 1951/1991 θέσπισε τέσσαρας θέσεις Βοηθῶν Ἐπισκόπων τῆς Ἱεραῆς Ἀρχιεπισκοπῆς Ἀθηνῶν καὶ ἕξ θέσεις Βοηθῶν Ἐπισκόπων τῶν λοιπῶν Μητροπόλεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος⁸⁵. Ἡ παράγραφος 5 τοῦ ἄρθρου 27, πού ἀπηγόρευε τὴν ἐκλογιμότητα τῶν Βοηθῶν Ἐπισκόπων σὲ θέσεις ἐπαρχιούχων Μητροπολιτῶν πρὸ τῆς παρόδου πενταετίας ἀπὸ τῆς ἐκλογῆς τους ὡς

83. Ν. 1351/1983, ΦΕΚ Α' 56/28.4.1983.

84. Σπ. Ν. ΤΡΩΙΑΝΟΣ - Γ. Α. ΠΟΥΛΗΣ, *Ἐκκλησιαστικὸ Δίκαιο*, 2003, σελ. 387 σημ. 39, Ι.Μ. ΚΟΝΙΔΑΡΗ, *Ἡ διαπάλη*, ὁ.π., σελ. 164 ἔπομ.

85. Ἄρθρο 13 ν. 1951/1991, ΦΕΚ Α' 84/31.5.1991.

Βοηθῶν Ἐπισκόπων, κατηργήθη μὲ τὸν ν. 2817/2000⁸⁶, ἐνῶ ἡ παράγραφος 1 τροποποιήθηκε ἐκ νέου μὲ τὸν ν. 3432/2006⁸⁷ καὶ ἐπετράπη στὴ Δ.Ι.Σ. νὰ ἀνυψώσει ὅλους τοὺς Βοηθοὺς Ἐπισκόπους καὶ Τιτουλάριους σὲ Τιτουλάριους Μητροπολίτες μὲ τὸν τίτλο ποὺ φέρουν.

3) Νόμος 1577/1985: Μὲ τὸν νόμο 1577/1985⁸⁸ προβλέπεται στὴν § 2 τοῦ ἄρθρου 47 ἡ ἀρμοδιότητα τῶν Ἐπιτροπῶν Πολεοδομικῶν καὶ Ἀρχιτεκτονικοῦ Ἐλέγχου νὰ χορηγοῦν ὄρους δομῆσεως γιὰ τὶς ἐκκλησιαστικὲς κατασκευές, προτοῦ ἐκδώσει τὴν οἰκοδομικὴ ἄδεια ἢ τεχνικὴ ὑπηρεσία τοῦ Ο.Δ.Ε.Π. Ἡ ρύθμιση ἔχει πλέον καταργηθεῖ, μετὰ ἀπὸ τὴ θέσπιση νέων ὀργάνων καὶ διαδικασίας ἐκδόσεως ἀδειῶν δομῆσεως γιὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ κτήρια καὶ ἐγκαταστάσεις⁸⁹.

4) Νόμος 2740/1999: Κατήργησε τὴν ρύθμιση τῆς παραγράφου 3 τοῦ ἄρθρου 66 γιὰ τὴν σύνθεση τῆς Διοικούσης Ἐπιτροπῆς τοῦ Πανελληνίου Ἱεροῦ Ἰδρυματός Εὐαγγελιστρίας Τήνου (Π.Ι.Ε.Τ.)⁹⁰.

5) Νόμος 4235/2014: α) Τροποποιοῦνται τὰ ἄρθρα 1 § 4 καὶ 29 § 2 καὶ ἀναγνωρίζεται ἡ ιδιότητα τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ἰδρυμάτων, Ἱερῶν Προσκυνημάτων καὶ Ἐκκλησιαστικῶν Μουσείων ὡς αὐτοτελῶν νομικῶν προσώπων ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἐνῶ οἱ καταλειφθεῖσες ἀπὸ διαθήκη ἢ δωρεὰ περιουσίες μὲ κοινωφελῆ σκοπὸ, τὶς ὁποῖες διαχειρίζονται οἱ προαναφερθέντες ἐκκλησιαστικοὶ φορεῖς, ἐξαιροῦνται ἀπὸ τὸν ν. 4182/2013 καὶ ἐφαρμόζονται σὲ αὐτὲς μόνον οἱ διατάξεις γιὰ τὴν ἀλλαγὴ σκοποῦ μὲ ἄδεια δικαστηρίου. β) Ἀντικατεστάθη ἡ νομοθετικὴ ἐξουσιοδότηση τοῦ ἄρθρου 46 § 2 γιὰ τὴ διαχείριση τῆς ἐκκλησιαστικῆς περιουσίας (πλέον ἡ Δ.Ι.Σ. ψηφίζει κανονισμοὺς τοπικῆς ἰσχύος γιὰ κάθε Μητρόπολη μὲ πρόταση τοῦ ἐπιχωρίου Μητροπολίτου καὶ ἡ Ι.Σ.Ι. κανονισμοὺς γενικῆς – διατοπικῆς ἰσχύος γιὰ τὴν καθ' ὅλου Ἐκκλησία τῆς Ἑλλάδος). γ) Τροποποιεῖται τὸ ἄρθρο 46 § 3 καὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ Ν.Π.Δ.Δ. δύνανται χωρὶς εἰδικὸ νόμο νὰ ἰδρῶνται ἑταιρεῖες, ἀπαγορεύεται ὁμως ἡ συμμετοχὴ σὲ αὐτὲς κερδοσκοπικῶν νομικῶν προσώπων ἰδιωτικοῦ δικαίου ἢ ἰδιωτῶν.

86. Ἄρθρο 15 παρ. 8 ἐδάφιο στ' ν. 2817/2000 (ΦΕΚ Α' 78/14.3.2000). Τὸ δὲ ἐδάφιο α' τοῦ ἐν λόγω ἄρθρου ἀναφέρει: «στ) Οἱ Βοηθοὶ Ἐπίσκοποι ἐξακολουθοῦν νὰ εἶναι καὶ μετὰ τὴν ἐκλογὴ τους ἐκλόγμοι γιὰ πλήρωση χηρεύουσας Ἱεράς Μητροπόλεως».

87. Ἄρθρο 30 παρ. α ν. 3432/2006 (ΦΕΚ Α' 14/3.2.2006).

88. Ἄρθρο 29 παρ. 7 ν. 1577/1985 (ΦΕΚ Α' 210/18.12.1985) ποὺ τροποποίησε τὴν παράγραφο 2 τοῦ ἄρθρου 47 τοῦ ν. 590/1977.

89. Ἄρθρο 53 παρ. 2 ν. 4178/2013 (ΦΕΚ Α' 174/8.8.2013).

90. Ἄρθρο 8 παρ. 9 ν. 2740/1999 (ΦΕΚ Α' 186/16.9.1999).

δ) Τροποποιείται τὸ ἄρθρο 47 (§ 3.α) καὶ γιὰ τὴν ἱκανοποίηση φιλανθρωπικῶν ἢ μορφωτικῶν σκοπῶν ἐπιτρέπεται ἡ δωρεὰ ἐκκλησιαστικῶν ἀκινήτων, ἀκινήτων τοῦ Δημοσίου, Ν.Π.Δ.Δ. ἢ Ο.Τ.Α. γιὰ τὴν ἀνέγερση ἢ λειτουργία Μονῆς, Ναοῦ ἢ Ἐπισκοπείου ἢ μεταξὺ ἐκκλησιαστικῶν νομικῶν προσώπων. ε) Τροποποιεῖται τὸ ἄρθρο 47 (§ 3.β) καὶ καθιερῶνεται οἷονεὶ καθολικὴ διαδοχὴ ἐπὶ τῆς παρουσίας προϋπαρχόντων ἐκκλησιαστικῶν νομικῶν προσώπων ἀπὸ τὶς Ἱερές Μητροπόλεις καὶ Ἐνορίες, πού ἐδρεύουν στὴν ἴδια ἐδαφικὴ περιφέρεια, ἐνῶ ἡ παρουσία τους καταγράφεται ἀτελῶς σὲ μονομερῆ συμβολαιογραφικὴ πράξη («ἐκθεση ἀπογραφῆς»), ἡ ὁποία μπορεῖ νὰ συντάσσεται καὶ γιὰ παρουσίες διαλελυμένων Μονῶν, Ναῶν. στ) Τροποποιεῖται τὸ ἄρθρο 47 (§ 5) καὶ τὰ ἐκκλησιαστικά Ν.Π.Δ.Δ. μποροῦν νὰ παραχωροῦν δικαίωμα ἐπιφάνειας στὰ ἀκίνητά τους⁹¹.

6) Νόμος 4301/2014: α) Τροποποιεῖται τὸ ἄρθρο 35 καὶ ἡ Δ.Ι.Σ. ἔχει ἀρμοδιότητα καθορισμοῦ τῆς συγκροτήσεως τῶν Μητροπολιτικῶν Συμβουλίων με Κανονισμό τῆς καὶ χωρὶς τὴν ὑποχρεωτικὴ συμμετοχὴ ἐκπροσώπων τοῦ Δημοσίου. β) Τροποποιεῖται τὸ ἄρθρο 39 § 3 καὶ προβλέπεται ὅτι ἀνήκουν κατὰ κυριότητα στὶς Μητροπόλεις ὄχι μόνον οἱ Ναοί, ἀλλὰ καὶ οἱ παρουσίες τῶν διαλελυμένων ἢ διαλυομένων Ἱερῶν Μονῶν. γ) Τροποποιεῖται τὸ ἄρθρο 39 § 4 καὶ ὀρίζεται ὅτι οἱ ἐσωτερικοὶ κανονισμοὶ τῶν Μονῶν καὶ τῶν Ἡσυχαστηρίων ἐγκρίνονται ἀπὸ τὴν Δ.Ι.Σ. δ) Ἀναδιατυπώνεται ἡ § 3.β τοῦ ἄρθρου 47 πού εἶχε ἀντικατασταθεῖ με τὸν ν. 4235/2014. ε) Καταργεῖται ἡ § 1 τοῦ ἄρθρου 66 καὶ τὸ Π.Ι.Ι.Ε.Τ. παύει νὰ ἐξαιρεῖται ἀπὸ τὶς διατάξεις περὶ Ἐκκλησιαστικῶν Ἱδρυμάτων καὶ Προσκυνημάτων τοῦ ν. 590/1977, με ρητὴ μνεῖα ὅτι παραμένουν σὲ ἴσχυν οἱ διατάξεις τοῦ ἐιδικοῦ νόμου 349/1976⁹².

7) Νόμος 4386/2016: Τροποποιεῖται ἐκ νέου τὸ ἄρθρο 46 § 3 καὶ ὀρίζεται ὅτι στὶς θυγατρικὲς (τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Ν.Π.Δ.Δ.) ἐταιρεῖες γιὰ τὴν ἀξιοποίηση ἐκκλησιαστικῆς παρουσίας δὲν ἐπιτρέπεται ἡ με ὅποιονδήποτε τρόπο συμμετοχὴ φυσικοῦ ἢ νομικοῦ προσώπου, ὅταν με αὐτὴν ἐπιδιώκεται ὁ προσπορισμὸς κέρδους⁹³. Πρόκειται γιὰ ρύθμιση πού ἀφ' ἐνός εἰσήχθη χωρὶς γνώση καὶ συναίνεση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἶναι καὶ ἀτυχῆς, διότι καθιστᾶ πρακτικῶς ἄσκοπη τὴν συμμετοχὴ ὁποιοῦδήποτε ἰδιώτη σὲ ἐταιρεία τοῦ ἐμπορικοῦ δικαίου, ἀφοῦ τοῦ ἀπαγορεύει τὴν ἀπόληψη μερίσματος.

91. Ἄρθρο 68 παρ. 1 ὑποπαρ. 4, 5.α, 5.β, 6,7,8,9 ν. 4235/2014 (ΦΕΚ Α' 32/11.2.2014).

92. Ἄρθρα 51 παρ. 1,2, 3, 6 ν. 4301/2014 (ΦΕΚ Α' 223/7.10.2014).

93. Ἄρθρο 55 παρ. 3 ν. 4386/2016 (ΦΕΚ Α' 83/11.5.2016).

8) Νόμος 4485/2017: α) Προσθέτει στο άρθρο 30 τή γενική ρήτρα ότι πνευματικός προεστώς, νόμιμος διαχειριστής και εκπρόσωπος κάθε Ίεράς Μητροπόλεως είναι ο επιχώριος Μητροπολίτης (πλὴν βεβαίως τῶν διαχειριστικῶν ἀρμοδιοτήτων πού ἀσκεῖ τὸ Μητροπολιτικὸ Συμβούλιο). β) Τροποποιεῖ τὸ ἀρθρο 39 § 5 καὶ ὀρίζει ὅτι ἐκλογεῖς, ἐκλόγιμοι ἢ διοριστέοι σὲ θέσεις Ἡγουμένων καὶ μελῶν Ἡγουμενοσυμβουλίῶν τῶν Ἱερῶν Μονῶν ἐπιτρέπεται νὰ εἶναι οἱ ἡμεδαποί⁹⁴.

Η. Σιωπηρὲς τροποποιήσεις διατάξεων τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη

Ὁ ἰσχύων Καταστατικὸς Χάρτης εἶχε ὑποστῆ καὶ ἀνεπίγνωστες γιὰ τὸν ἀναγνώστη τοῦ κειμένου του μεταβολές, λόγω νομοθετικῶν διατάξεων πού παραμένουν ἐκτὸς τοῦ κειμένου του, οἱ ὁποῖες δὲν τροποποίησαν ρητῶς τὶς διατάξεις του, ἀλλὰ ρύθμισαν ὡς νεώτερες διατάξεις καὶ μὲ ἀντίθετο τρόπο ζητήματα, περὶ τῶν ὁποίων ἤδη περιεῖχε ἀντίστοιχες διατάξεις ὁ ν. 590/1977. Δι' αὐτοῦ τοῦ σιωπηροῦ τρόπου, ὁ Καταστατικὸς Χάρτης ἔχει μέχρι σήμερα ὑποστῆ μεταβολές ἢ καὶ κατάργηση ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ διατάξεων του. Πρόσφατη καὶ πλέον χαρακτηριστικὴ περίπτωση εἶναι ὁ νόμος 4369/2016 περὶ τῆς ἀξιολογήσεως τῶν ὑπαλλήλων τοῦ Δημοσίου καὶ τῶν Ν.Π.Δ.Δ., ὁ ὁποῖος, χωρὶς ἐνημέρωση καὶ συμφωνία μὲ τὴν Ἱερά Σύνοδο, περιέλαβε ρητῶς στὸ πεδίο ἐφαρμογῆς του καὶ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὑπαλλήλους (ιεροκλήρυκες καὶ λαϊκὸ προσωπικὸ τῆς Ἐκκλησίας) ὑπὸ τὸν ὄρο ὅτι «ἐπιβαρύνουν τὸν Κρατικὸ Προϋπολογισμό»⁹⁵. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ τὸ ἀρθρο 32 § 2 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη, πού δίδει στὴ Δ.Ι.Σ. τὴν ἐξουσία νὰ ἐκδίδει κανονισμὸ περὶ τῆς ἀξιολογήσεως ὄλων ἀνεξαρτήτως τῶν ἐκκλησιαστικῶν ὑπαλλήλων, κατηγορήθη σιωπηρῶς καὶ ἐν μέρει (δηλαδή ὡς πρὸς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὑπαλλήλους πού μισθοδοτοῦνται ἀπὸ τὸ κράτος). Διατάξεις, ὅπως ἡ ἀνωτέρω, πού σιωπηρῶς τροποποιοῦν τὸν Καταστατικὸ Χάρτη νομοθετώντας ἐπὶ ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος χωρὶς γνώση καὶ συναίνεσή Της, ἀποδεικνύουν ὅτι 40 ἔτη μετὰ ἀπὸ τὴν ψήφιση τοῦ ν. 590/1977 δὲν ἔχει ὠριμάσει ἀπολύτως στὴν πλευρὰ τῆς Πολιτείας ἢ ἀφομοίωση τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη ὡς τυπικοῦ μὲν νόμου, ἀλλὰ μὲ τὴν λειτουργικὴ ἀξία τοῦ «συντάγματος» γιὰ τὴν Ἐκκλησία καὶ ὀρίου θρησκευτικῆς

94. Ἄρθρο 95 παρ. 3.α, 3.β ν. 4485/2017 (ΦΕΚ Α' 114/4.8.2017).

95. Ἄρθρο 14 παρ. 1 περ. στ' ν. 4369/2016.

έλευθερίας για τὸ Κράτος, ὥστε νὰ γίνεται σεβαστὴ ἡ ἀποκλειστικότητα τῶν ρυθμίσεων του γιὰ τὴν ὀργάνωση, διοίκηση καὶ λειτουργία Της καὶ ἡ συνταγματική βάση τῆς αὐτοδιοικητικῆς του προελεύσεως (ἄρθρο 13 Συντάγματος).

Θ. Προοπτικὲς βελτιώσεων τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη

Ὁ Καταστατικὸς Χάρτης εἶναι κείμενο μὲ ρυθμίσεις πάγιου καὶ διαρκοῦς χαρακτῆρα γιὰ τὴν διοίκηση τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν σχέσεων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Εἰκότως λοιπὸν ἡ πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τοῦ Νόμου κατὰ τὸν διαδραμόντα χρόνο ἀπὸ τὸ 1977 ἀνέδειξε ὀρισμένες ἀρχικὲς ἐλλείψεις ἢ ἐπιγενόμενες ἀδυναμίες. Δίδονται ἐνδεικτικῶς μερικὰ παραδείγματα, μὲ τὰ ὁποῖα ἤδη ἔχει ἀσχοληθεῖ καὶ ἡ Διαρκὴς Ἱερὰ Σύνοδος:

1. Ὡς πρὸς τὶς σχέσεις Κράτους καὶ Ἐκκλησίας

Προτείνεται ἡ εἰσαγωγὴ γενικῆς νομοθετικῆς ρήτρας ἀνάλογης μὲ αὐτὴν τοῦ σχεδίου τῆς Κληρικολαϊκῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ 1962, ἥτοι ἡ Πολιτεία νὰ μὴν μπορεῖ νὰ νομοθετῇ γιὰ ἐσωτερικὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα χωρὶς τὴν προηγούμενη γνώση καὶ συναίνεση τῆς Ἱερᾶς Συνόδου. Ρύθμιση τέτοιου περιεχομένου θὰ κατεσφάλιζε τὴν ἀκεραιότητα τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη ἀπὸ μονομερεῖς πολιτειοκρατικὲς ἐπεμβάσεις χωρὶς γνώση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Παράλληλα θὰ καθιέρωνε καὶ πάγιους κανόνες καλῆς νομοθετήσεως στὶς σχέσεις Ἐκκλησίας καὶ Πολιτείας.

2. Τὰ Ἱερὰ Ἡουχαστήρια

Τὰ Ἱερὰ Ἡουχαστήρια τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος δὲν ἀπαριθμοῦνται ρητῶς στὸ ἄρθρο 1 § 4 τοῦ ν. 590/1977 (Α' 146), ἀλλὰ ἀναφέρονται ὡς ἐκκλησιαστικὰ νομικὰ πρόσωπα ἰδιωτικοῦ δικαίου σὲ ἄλλη διάταξη τοῦ ἰδίου νόμου (ἄρθρο 39). Ἔπρεπε γιὰ νομοτεχνικούς λόγους νὰ προστίθενται ρητῶς στὸν κατάλογο ἐκκλησιαστικῶν νομικῶν προσώπων δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου τοῦ ἄρθρου 1 § 4 τοῦ ν. 590/1977, καθὼς ἀρκετὰ νομοθετήματα παραπέμπουν, ἀντὶ ἀναλυτικῆς ἀπαρίθμησης, συλλήβδην στὰ ἐκκλησιαστικὰ νομικὰ πρόσωπα τοῦ ἄρθρου 1 § 4 τοῦ ν. 590/1977.

3. Ἐποπτεία ἐπὶ τῶν Ἡουχαστηρίων

Γιὰ λόγους ἐνιαίας ἀντιμετωπίσεως, τὰ Ἡουχαστήρια ἔπρεπε νὰ προστεθοῦν στὴν παράγραφο 6 τοῦ ἄρθρου 39, ὅπου προβλέπονται οἱ ἀρμοδιότητες

τοῦ ἐπιχωρίου Μητροπολίτη ἐπὶ τῶν Ἱερῶν Μονῶν, ὥστε νὰ εἶναι σαφές ὅτι οἱ ἀρμοδιότητες ἐποπτείας καὶ ἐλέγχου τοῦ Μητροπολίτη σὲ πνευματικά, διοικητικά καὶ διαχειριστικά ζητήματα περιλαμβάνουν καὶ τὰ Ἑσχαστήρια, ἐφ' ὅσον καὶ αὐτὰ εἶναι ἀπολύτως ὅμοια ἐκκλησιαστικά πρόσωπα, ἤτοι Ἱερεῖς Μονές, μὲ μόνη διαφορὰ ὅτι ἔχουν νομικὴ μορφή ἰδιωτικοῦ δικαίου.

4. Ἀπονομὴ χάριτος

Κατὰ τὸ ἄρθρο 155 τοῦ ν. 5383/1932 (Α' 110) μόνον ὁ Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας ἔχει τὴν ἀρμοδιότητα ἀπονομῆς χάριτος σὲ Κληρικούς, Μοναχοὺς ἢ λαϊκοὺς, οἱ ὁποῖοι ἔχουν τιμωρηθεῖ μὲ ἐκκλησιαστικὴ (πειθαρχικὴ) κύρωση ἀπὸ τὰ ὄργανα τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος. Ἡ διάταξη αὐτή, ἀπότοκος πολιτειακοῦ ἀντιλήψεων προγενέστερης ἐποχῆς, ἀναφερόμενη σὲ ἓνα ἀμυγῶς θεολογικὸ ζήτημα, ἐπιφυλάσσει στὸν Πρόεδρο τῆς Δημοκρατίας τὴν ἀρμοδιότητα ἄρσεως ἐκκλησιαστικῶν-πειθαρχικῶν κυρώσεων γιὰ παραβάσεις τοῦ κανονικοῦ δικαίου τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας. Θὰ ἔπρεπε νὰ προστεθεῖ στὸν Καταστατικὸ Χάρτη διάταξη, μὲ τὴν ὁποία θεσπίζεται ἡ ἀποκλειστικὴ ἀρμοδιότητα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου νὰ ἀπονέμει χάριση σὲ τιμωρηθέντες Μοναχοὺς ἢ Κληρικούς, χωρὶς παρεμβολὴ τῆς Πολιτείας.

5. Τροπολογία «Κακλαμάνη»

Προτείνεται ἡ κατάργηση τῆς παραγράφου 8 τοῦ ἄρθρου 34 (τῆς λεγόμενης «τροπολογίας Κακλαμάνη»), ἡ ὁποία –ὅπως προελέχθη– εἶναι ἀντικανονικὴ καὶ ἀναιρετικὴ τῶν δικονομικῶν δικαιωμάτων τοῦ Ἐπισκόπου, ὁ ὁποῖος μπορεῖ νὰ ὑποστῆ ἐξάμηνη διαθεσιμότητα καὶ ὀριστικὴ ἔκπτωση ἀπὸ τὴν θέση του, χωρὶς νὰ ἀπαιτεῖται νὰ ἔχει διαπράξει κάποιο ἐκκλησιαστικὸ ἀδίκημα ἄνευ ἀσκήσεως πειθαρχικῆς διώξεως καὶ χωρὶς πειθαρχικὴ δίκη.

6. Ἐξομοίωση καθεστῶτος ἀγάμων καὶ ἐγγάμων κληρικῶν

Κατὰ τὴν διάταξη τοῦ ἄρθρου 37 § 2 τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτη οἱ ἄγαμοι κληρικοὶ καὶ ἱερομόναχοι, ὅταν καταλαμβάνουν ὀργανικὴ θέση ἐφημερίου σὲ Ἑνορία, δὲν καθίστανται ποτὲ μόνιμοι (εἶναι προσωρινοὶ ἐφημέριοι), σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ἐγγαμοὺς κληρικούς (μόνιμοι ἐφημέριοι). Ἦδη ἡ Δ.Ι.Σ. ἀποφάσισε τὴν ἐξομοίωση τοῦ καθεστῶτος τους ἐν ὄψει πλέον τῆς ἀπὸ ἐτῶν στελεχώσεως τῶν Ἑνοριῶν μὲ ἐφημέριους πού εἶναι ἄγαμοι κληρικοὶ καὶ ἱερομόναχοι, ἐνῶ γιὰ τοὺς τελευταίους θὰ προβλέπεται ἡ διατήρηση τῆς μέχρι σήμερα δυνατότητος ἀνακλήσεως τοῦ διορισμοῦ τους, σὲ περίπτωσι πού ὁ Μητροπολίτης κρίνει ὅτι πρέπει νὰ ἐπιστρέψουν στὴν Ἱερὰ Μονὴ τῆς μετανοίας τους.

7. Η νομική φύση της σχέσεως έφημερίων και Έκκλησίας

Σε σχέση με τη φύση της έννομης σχέσεως των έφημερίων με την Έκκλησία της Ελλάδος προτείνεται να καταστεί και θετικό δίκαιο ή πάγια νομολογία του Συμβουλίου της Έπικρατείας⁹⁶, κατά την οποία οι κληρικοί, ακόμη και όταν καταλαμβάνουν θέση έφημερίου σε Ένορία (Ν.Π.Δ.Δ.), δεν θεωρούνται «υπάλληλοι», κατά την έννοια του άρθρου 103 § 4 του Συντάγματος πάντοτε, αλλά θρησκευτικοί λειτουργοί και οι παρεχόμενες από αυτούς θρησκευτικές ή διοικητικές υπηρεσίες συνιστούν αναπόσπαστο τμήμα της άσκησης της Θείας Λατρίας, συνδέονται δε άρρηκτα με τον τόπο άσκησης της (Έεροί Ναοί).

8. Οργανικές θέσεις κληρικῶν

Ο νόμος 4111/2013 (άρθρο 13 § 5.α) υπήγαγε τη μισθοδοσία των υπηρετούντων κληρικῶν και έκκλησιαστικῶν υπαλλήλων στον τακτικό προϋπολογισμό του Υπουργείου Παιδείας και Θρησκευμάτων, καταργώντας τον έκτος προϋπολογισμού ειδικό λογαριασμό («Κεφάλαιο προς πληρωμή μισθοῦ έφημεριακοῦ κλήρου»), ό οποίος ύφίστατο ως τότε. Συνεπώς, υπήρξε μία αναγκαία, έξ έπόψεως δημοσιονομικής οργάνωσης, τακτοποίηση της μισθοδοσίας τους. Ωστόσο, ή πολιτειακή νομοθεσία με τον αναγκαστικό νόμο 536/1945 (άρθρο 15) ὤρισε σε 6.000 τις οργανικές θέσεις έφημερίων τῶν Ένοριακῶν Ναῶν και για ὅλη την Έπικράτεια. Έκτοτε, ό πολιτειακός νομοθέτης δέν ανέφερε ήκ νέου στον αριθμό τῶν οργανικῶν θέσεων, ένῶ οὐδέποτε τις κατένειμε. Κατά τὸ παρὸν στάδιο ισχύος τοῦ ν. 3833/2010 δέν υπάρχει εὐθύγραμμη σχέση μεταξύ της αφηρημένης προβλέψεως οργανικῶν θέσεων πού αποτελεί έσωτερικό ζήτημα της Έκκλησίας και της κρατικής μισθοδοσίας κάθε χειροτονούμενου κληρικοῦ, λόγω της υποχρέωσης τηρήσεως αναλογίας μεταξύ αποχωρήσεων και προσλήψεων (1 πρὸς 5). Ωστόσο παραμένει παρούσα ή ανάγκη καθορισμοῦ και τακτοποίησεως τῶν οργανικῶν θέσεων σε ένα σαφές κανονιστικό πλαίσιο.

Προτείνεται συνεπώς να προβλεφθεῖ στον Καταστατικό Χάρτη ή άρμοδιότητα περι καθορισμοῦ και κατανομής τῶν οργανικῶν θέσεων έφημερίων, διακόνων, ίεροκηρύκων με Κανονισμούς της Έεράς Συνόδου. Κατά τὸν τρόπο αυτό θα υπάρξει σαφής όρισμός τῶν οργανικῶν θέσεων και έναρμόνιση τοῦ

96. ΣτΕ 3120/2012, ΣτΕ 3995/2011, ΣτΕ 433/1999, ΣτΕ 4548/1995, ΣτΕ 4045/1983, ΣτΕ 507/1983.

κειμένου του Καταστατικού Χάρτη της Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος με τὴν ἀντίστοιχη διοικητικὴ πρακτικὴ καταρτίσεως ὀργανισμῶν (ὀργανογραμμάτων) τῶν φορέων τῆς Δημόσιας Διοικήσεως, ὥστε νὰ ὑφίσταται ἀσφάλεια δικαίου καὶ δημοσιονομικὴ τάξη περὶ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴν κατανομὴ τῶν ἀνωτέρω ὀργανικῶν θέσεων.

9. Ἰδρυση Μονῶν καὶ Ἐνοριῶν μὲ Κανονισμό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου

Δεδομένου ὅτι ἡ ἰδρυση Ἱερᾶς Μονῆς ἀποτελεῖ ἐσωτερικὸ ζήτημα τῆς οἰκείας Ἱερᾶς Μητροπόλεως, προτείνεται ἡ τροποποίηση τοῦ ἀρθροῦ 39, ὥστε νὰ ἐπιτρέπεται πλέον ἡ ἰδρυση Ἱερῶν Μονῶν μὲ Κανονισμό τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, δημοσιεύμενο στὴν Ἐφημερίδα τῆς Κυβερνήσεως. Ἀνάλογη κανονιστικὴ ἐξουσία ἐπιφυλάσσεται στοὺς Δήμους, οἱ ὅποιοι, ἐπίσης μὲ Κανονισμό τοῦ Δημοτικοῦ Συμβουλίου τους, δύνανται κατὰ νόμον (239 § 1 τοῦ ν. 3463/2006) νὰ ιδρύουν νομικὰ πρόσωπα δημοσίου δικαίου. Τὸ ἴδιο, γιὰ τὴν ταυτότητα τοῦ νομικοῦ λόγου, πρέπει νὰ ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος ζήτημα τῆς ιδρύσεως ἢ καταργήσεως Ἐνοριῶν, πού ἀποτελοῦν Ν.Π.Δ.Δ. ὀργανωμένα γύρω ἀπὸ ἓναν (ἐνοριακὸ) Ναὸ καὶ ἔχουν συγκεκριμένη ἐδαφικὴ περιφέρεια. Πρόκειται σὲ ἀμφοτέρους τις περιπτώσεις γιὰ ἐσωτερικὰ ζητήματα τοπικῆς ὀργανώσεως τῆς Ἐκκλησίας, πού ἀποτελοῦν θέματα εἰδικὰ ἢ τοπικοῦ ἐνδιαφέροντος κατὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἀρθροῦ 43 § 2 τοῦ Συντάγματος. Ἡ ἀνωτέρω δυνατότητα συνεπάγεται σὲ θεσμικὸ ἐπίπεδο τὴν ἀπεμπλοκὴ τοῦ Κράτους ἀπὸ ἐσωτερικὰ ζητήματα ὀργανώσεως τῶν φορέων τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος.

10. Παροχὴ ἐξουσιοδοτήσεως γιὰ ἔκδοση Κανονισμοῦ Ἱερῶν Μονῶν

Μολοντί ὁ προγενέστερος Καταστατικὸς Χάρτης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος (Νομοθετικὸ Διάταγμα 126/1969) προέβλεπε ἀρμοδιότητα τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἱεραρχίας νὰ ἐκδίδει Γενικὸ Κανονισμό περὶ Ἱερῶν Μονῶν καὶ Ἑσυχαστηρίων (ἀρθρο 33 § 2), ὁ νῦν ἰσχύων Καταστατικὸς Χάρτης προβλέπει στὴν παράγραφο 10 τοῦ ἀρθροῦ 39 ὅτι ἡ Ι.Σ.Ι. εἶναι ἀρμόδια γιὰ νὰ ἐκδώσει Γενικὸ Κανονισμό περὶ τῶν ὀρθοδόξων Ἑσυχαστηρίων, ὡστόσο παραλείπει νὰ ἀναφέρει καὶ τὶς Ἱερᾶς Μονές. Συνεπῶς, συνεχίζει νὰ ἰσχύει μέχρι σήμερα ὁ Κανονισμὸς τῆς Ἱερᾶς Συνόδου 39/1972 «Περὶ τῶν Ἑλλάδι ὀρθοδόξων Ἱερῶν Μονῶν καὶ τῶν Ἑσυχαστηρίων» (Α' 103), ὁ ὁποῖος ἐξεδόθη βάσει τοῦ ἀρθροῦ 33 § 2 τοῦ προϊσχύσαντος Καταστατικοῦ Χάρτη, ἀλλὰ δὲν ὑπάρχει πλέον στὸν νέο Καταστατικὸ Χάρτη κανονιστικὴ ἀρμοδιότητα τῆς Ι.Σ.Ι., ὥστε νὰ τὸν βελτιώσει ἢ νὰ τὸν ἀντικαταστήσει μὲ νεώτερο Κανονισμό. Προτείνεται συναφῶς

νά συμπληρωθεί νομοθετική έξουσιοδότηση και για την έκδοση Κανονισμού περί Ίερών Μονῶν.

11. Έξουσιοδότηση για έκδοση Κανονισμού Ἐκκλησιαστικῆς Δικαιοσύνης

Τὰ Ἐκκλησιαστικά Δικαστήρια ἤδη ἀπὸ τὸ 1988 ἔχουν κριθεῖ ἀπὸ τὸ Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας ὅτι δὲν ἀποτελοῦν κλάδο τακτικῆς δικαιοσύνης κατὰ τὴν ἔννοια τοῦ ἄρθρου 87 τοῦ Συντάγματος⁹⁷.

Ὁ Καταστατικὸς Χάρτης διετήρησε ἐν ἰσχύϊ τὸν ν. 5383/1932 καὶ προέβλεψε (ἄρθρο 44) τὴν ἀντικατάστασή του μὲ τὴν μελλοντικὴ θέσπιση ἑνὸς νέου κανονιστικοῦ πλαισίου γιὰ τὴν πειθαρχικὴ δικαιοσύνη, τὸ ὁποῖο ὠστόσο δὲν ὑλοποιήθηκε ὡς σήμερα. Ὁ ν. 5383/1932 ρυθμίζει τὴν πειθαρχικὴ δίκη ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ποινικῆς δικονομίας τῆς ἐποχῆς του, ἀπέχει ὅμως σὲ ὀρισμένα σημεῖα ἀπὸ τὶς σύγχρονες δικαιοκρατικὲς ἀρχές τῆς πειθαρχικῆς διαδικασίας, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τοὺς Ἱεροὺς Κανόνες τῆς Ἐκκλησίας, μὲ συνέπεια τὴ δημιουργία ἐρμηνευτικῶν προβλημάτων. Ἡ Διαρκὴς Ἱερὰ Σύνοδος εἶχε ἀναθέσει σὲ Ἐπιτροπὴ νομικῶν τὴν κατάρτιση σχεδίου νόμου Ἐκκλησιαστικῆς Δικαιοσύνης προκειμένου νὰ ἀντικατασταθεῖ ὁ νόμος 5383/1932. Δεδομένου ὅτι τὸ πειθαρχικὸ δίκαιο τῶν Κληρικῶν καὶ Μοναχῶν ἀποτελεῖ ἐσωτερικὸ θρησκευτικὸ ζήτημα, θὰ μπορούσε νὰ προσθεθεῖ νομοθετικὴ ἐξουσιοδότηση στὸν Καταστατικὸ Χάρτη, ὥστε νὰ ψηφισθεῖ ἀπὸ τὴν Ἱερὰ Σύνοδο ὁ σχετικὸς κανονισμὸς ποὺ θὰ ἐφαρμόζον τὰ πειθαρχικὰ ὄργανά της, οἱ ἀποφάσεις τῶν ὁποίων θὰ συνεχίζον νὰ ὑπόκεινται σὲ δικαστικὸ ἔλεγχο κατὰ τὰ κριτήρια τῆς νομολογίας.

12. Ρύθμιση καθεστῶτος Κοιμητηριακῶν Ναῶν καὶ Ἐνοριακῶν Κοιμητηρίων

Ἦδη ἀπὸ τὴ δεκαετία τοῦ 1980 προέκυψαν ἐρμηνευτικὲς διαφωνίες μεταξὺ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος σχετικὰ μὲ τὶς νομοθετικὲς καὶ κανονιστικὲς ρυθμίσεις γιὰ τὴ διοίκηση τῶν μὴ ἐνοριακῶν κοιμητηριακῶν ναῶν καὶ τῶν ἐνοριακῶν κοιμητηρίων. Ὁ ν. 547/1977 (Α' 56) προέβλεψε ὅτι, ὅταν πρόκειται γιὰ μὴ ἐνοριακοὺς ναοὺς κοιμητηρίων σὲ Δήμους μὲ πληθυσμὸ ἀνω τῶν 50.000 κατοίκων ἢ σὲ πρωτεύουσες νομῶν καὶ στὴν περιφέρεια τῆς τέως διοικήσεως Πρωτεύουσας, ἡ διαχειρίσῃ των γίνεται ἀπὸ τοὺς Δήμους ὡς δημοτικὴ καὶ κοινοτικὴ περιουσία (ἄρθρο 1). Ἀντίθετη διάταξη εἰσήχθη στὸν νεώτερο

97. ΣτΕ Ὁλομ. 825/1988.

Κανονισμό της Έκκλησίας της Ελλάδος 8/1979, η οποία προέβλεπε ότι στους μη ένοριακούς κοιμητηριακούς ναούς στους άνωτέρω Δήμους διορίζεται «κοσμητεία»⁹⁸. Για τους υπόλοιπους μη ένοριακούς κοιμητηριακούς Ναούς (σε περιοχές κάτω των 50.000 κατοίκων κ.λπ.) ο ν. 547/1977 προβλέπει ότι διοικούνται από την πλησιέστερη Ένορία, σημείο στο οποίο συμπίπτει με τις διατάξεις του Κανονισμού 8/1979. Μέχρι σήμερα έχουν εκδοθεί αντίθετες Έγκυκλιοι του Υπουργείου Έσωτερικών⁹⁹, με συνέπεια την μη ένιαία εφαρμογή στην πράξη των ιδίων διατάξεων για όλους τους ορθόδοξους κοιμητηριακούς ναούς.

Υπό την ισχύ των δικαιωμάτων και των σύγχρονων αρχών της θρησκευτικής ελευθερίας (13 Συντ.) και θρησκευτικής ουδέτερότητας του κράτους (9, 11 ΕΣΔΑ), δέν μπορεί να θεωρηθεί ότι η διοίκηση ορθόδοξων χώρων λατρείας – Ναών και η διεξαγωγή θρησκευτικών ακολουθιών και γενικώς ιεροπραξιών (κηδείες, μνημόσυνα, τρισάγια κ.λπ.) αποτελούν διοίκηση (κρατικής) υποθέσεως τοπικού χαρακτήρα που ανήκει στους ΟΤΑ κατά την έννοια του άρθρου 102 § 1 του Συντάγματος. Για τον λόγο αυτό θα μπορούσαν να προστεθούν στον Καταστατικό Χάρτη διατάξεις για την ένιαία αντιμετώπιση και στη βάση των άνωτέρω συνταγματικών αρχών του ζητήματος της λειτουργίας των ορθόδοξων κοιμητηριακών Ναών. Επίσης θα μπορούσε να λυθεί με αντίστοιχη προσθήκη ή άμφισβήτηση εάν στα κοιμητήρια, τα οποία κατά τον αναγκαστικό νόμο 582/1968 (Α' 225) παραμένουν στην αποκλειστική αρμοδιότητα των Ο.Τ.Α., εντάσσονται και τά «ένοριακά κοιμητήρια» (τά κοιμητήρια ιδιοκτησίας των Ένοριών).

13. Τελευταία αλλά βεβαίως όχι ασήμαντη έκκρεμότητα παραμένει η έναρμόνιση των διατάξεων του ν. 590/1977 προς τις διατάξεις της Πατριαρχικής και Συνοδικής Πράξεως της 4ης Σεπτεμβρίου 1928 σε ό,τι αφορά στις Νέες Χώρες, ή εκτέλεση δηλαδή από τον νομοθέτη της απόφασης της Ίεραρχίας της 28ης Μαΐου 2004 που μνημονεύθηκε, καθ' όσον το παρόν κείμενο του νόμου δέν περιέχει επιφύλαξη υπέρ της ισχύος των ειδικών προβλέψεων της Πράξεως του 1928 στο έδαφος των Νέων Χωρών.

98. Προβλέπεται ότι οι Ναοί αυτοί «διοικούνται υπό πενταμελούς Έπιτροπής αποτελουμένης εκ του Έφημερίου του Ναού ... και τεσσάρων λαϊκών μελών, εκ των οποίων τὸ μὲν διορίζεται υπό Μητροπολιτικὸν Συμβούλιον, τὰ δὲ ἕτερα τρία υπό τοῦ Δημοτικὸν Συμβούλιον...» (άρθρο 14 παρ. 3.α Κανονισμού 8/1979, Α' 1/1980).

99. Έγκυκλιοι υπ' ἀρ. πρωτ. 57552/12.11.2004 Έφ. Έσωτερικῶν και οἰκ. 43797/15.12.2015 Έφ. Έσωτερικῶν.

I. Ἐπίλογος

Μακαριώτατε, Σεβασμιώτατοι·

μακαρίσωμεν τοὺς προοδοιοποίησαντας καὶ κεκοπιακότας διὰ τὴν σύνταξιν τοῦ Καταστατικοῦ Χάρτου, ἐν οἷς πρῶτον τὸν αἰίδιμον Ἀρχιεπίσκοπον Σεραφείμ.

Τὸ τεσσαρακονταετὲς γενέθλιον τοῦ «Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» ἀποτελεῖ ἀφορμὴν εὐχαριστιῶν πρὸς τὸν Δομήτορα τῆς Ἐκκλησίας μας καὶ ταυτοχρόνως «ἐπαναβαπτίσεως» ἀπάντων ἡμῶν στὶς ἀρχές τοῦ Συνοδικοῦ Συστήματος, ἐπ' ἀγαθῶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ δόξαν Θεοῦ.

Βαθυσεβάστως εἰσηγούμεθα τὴν, μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἐπετείου ταύτης, ἐπανεκδόσῃ τοῦ «Καταστατικοῦ Χάρτου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος» σὲ εὐχρηστο καὶ καλαίσθητο τόμο, περιλαμβάνοντα τὶς γενόμενες εἰσηγήσεις τῆς Ἐκκλησίας, τὶς τροποποιήσεις στὶς ὁποῖες ἔστερξε ἡ Πολιτεία ἀπὸ τῆς θεσπίσεώς του ἄχρι σήμερον, καὶ κυρίως κατὰ τὰ ἔτη 2014, 2016 καὶ 2017, μὲ τὶς ὁποῖες ἀντιμετωπίσθησαν πρὸς τὸ –καλῶς νοούμενο– συμφέρον τῆς Ἐκκλησίας πλῆθος ἐκκρεμῶν ζητημάτων.

Κατακλείοντες, εὐχαριστοῦμε θερμῶς καὶ ὀφειλετικῶς τὸν πάντοτε πρόθυμο, εὐγενῆ καὶ νομικῶς ἄριστα κατηρτισμένο Νομικὸ Σύμβουλο τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ἐντιμολογιώτατο κ. Θεόδωρο Παπαγεωργίου, γιὰ τὴν πολύτιμη συναρωγὴ του στὴ σύνταξιν τῆς παρούσης Εἰσηγήσεως, καθὼς καὶ τὸ προσωπικὸ τοῦ Ἱστορικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, τὸν Προϊστάμενο κ. Βασίλειο Τζέρο, τὸν κ. Φώτιο Παπαγεωργίου καὶ τοὺς κκ. Παναγιώτη καὶ Γεώργιο Ἀγγελόπουλο, ποὺ πρόθυμα καὶ ταχύτατα συνέδραμαν στὴ συγκέντρωση καὶ διάθεσιν στὴν ἐλαχιστότητά μας τοῦ σχετικοῦ ἀρχεακοῦ ὑλικοῦ.

Καταθέτοντες τὴν Εἰσήγησιν αὐτὴ στὴν ἐπιεικῆ κρίσιν σας, υἱκῶς εὐχόμεθα, Μακαριώτατε, τὸ ἰωβηλαῖον ἔτος τοῦ νόμου 590/1977 νὰ ἐορτασθῇ τὸ 2027 ἐν πανηγυρικῇ καὶ ὑπὸ τὴν πεπνυμένην Προεδρίαν Σας Συνόδου, ὑπὲρ οὗ καὶ τοῦ Κυρίου διαπύρως δεόμεθα.